

HÂSILA

Düşünce – Kültür- Sanat Dergisi

Konu: Terbiye

Yayın Yönetmeni:

Enes ÇAPKU (Yayıncı ve İmtiyaz Sahibi)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Muhammet ATALAY

Editör:

Ahmet ÇAPKU

Yayın Kurulu:

Ahmet ÇAPKU

Muhammet ATALAY

Melih AYDEMİR

Ayşenur GERÇİK

Kübra ÖZDEN

Büşra KARATAŞ

Kerime Firdevs EFE

Büşra Nur EVMEK

...

Sayı: 3, Kasım 2022 / ISSN: 2822-3098

www.hasiladergi.com

İÇİNDEKİLER

Makaleler:

Ahmet Çapku - İnsan ve Terbiye	3
Büşra Karataş - Terbiye ile Anlaşılan Nedir ?	6
Tuğçe Yemişli - Bir Terbiyecisi ve Muallim Olarak Hz. Muhammet	9
Zarife Şeyma Altın - Bir Eğitim Yöntemi Olarak Hz. Peygamber'i ve Hadisleri Öğretmek	12
Deniz Sağlam - Modern Düşüncede İrade Terbiyesi	20
Arzu Yavuz Ünlütürk - Aşka Boyanmış Bir İdeal- Nurettin Topçu'nun Düşüncesinde Eğitim ve Öğretime Dair Bir Mülâhaza	24
Ahmet Ali Gencel - Beslenme ve Terbiye İlişkisi	28
Meltem Gökmen - Askerî Terbiye	31
Emrah Altıncılık - İnsan ve İnsan Terbiyesi Üzerine	33

Mütenevvia:

Gezi:

Ahmet Çapku - Bilecik – Söğüt	35
Kübra Gül - Dalâlet Halleri	39

Kitap Değerlemesi:

Kerime Firdevs Efe - Mustafa Satı Bey ve Fenn-i Terbiye'si	40
---	----

Derleme:

Halide Yenen - Kendime Mektuplar -I-	45
---	----

Ahmet ÇAPKU

İnsan ve Terbiye

Terbiye, (rabv) kökünden türemiş, korumak, ıslah etmek, gözetmek, yükseltmek, çocuğu veya ekini besleyip büyütme, geliştirmek anlamında olup bir şeyi mükemmel derecesine ulaşıncaya kadar adım adım inşa etmek demektir. Bu kelime insan için daha çok kullanılır. Kişinin beden, zihnen, ahlaken gelişmesini ve olgunlaşmasını ifade eder. Te'dip, tezkiye, tehzib gibi kavramlar duruma göre terbiye manasında kullanılmıştır. Bunlara irşad, tedris kavramlarını ilave edebiliriz. Terbiye kavramı, öğretimi (ta'lim) de kapsayacak şekilde kişide bulunan kabiliyetlerin dikkate alınarak bunların geliştirilmesi ve yönlendirilmesini dikkate alır. Öğretim, zekayı ve bilgili geliştirir. Terbiye ise iradeyi güçlendirir, akıl ve irade arasında denge kurar. Gerçekte talim ve terbiye hayat boyudur ve kişiyi hakiki inanca, doğru bilgiye, erdemli yaşayışa ulaştırmayı amaçlar.¹ *Rabb* kavramı, bir şeyi halden hale geçirerek tamliğe ulaştırmak anlamında 'terbiye' demektir. Bu açıdan 'rabb' kelimesi sadece Cenâb-ı Hakk için mutlak manada söylenir. Aynı şekilde bir kişiyi yetiştiren, eğiten için de kullanılır. Şu ayetlerdeki 'rabb' kelimesi bu hususa işaret eder. "Beni efendinin (rabbike) yanında an/hatırla." (Yusuf suresi, Ayet 42). "Allah korusun. O benim efendimdir (rabbî). Bana güzel davranmıştır/iyilik etmiştir." (Yusuf suresi, Ayet 23). Demek ki, bir kişinin yetişmesine katkı sağlayan için de aynı kavram dilde yerini almıştır. Babaya, rabbü'l-beyt; anneye rabbetü'l-beyte denilmesi, mürebbiye/terbiyeci kavramın aynı kökten gelmiş olması, kişinin ilimle nefisini donatması gibi hususları da burada zikredebiliriz. Şu halde, 'rabb' kavramı bir şeyin yetişmesini sağlamak anlamındadır diyebiliriz.²

İnsan terbiye edilebilir bir varlık mıdır? Eğitim felsefesi açısından ciddi bir sorudur bu. Çünkü genetik yapılar (kalıtsal miras), doğuştan devralınan kültürel unsurlar, tabiatın

¹ Bkz. Râgıb el-İsfahanî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, nşr. M. Halil Aytânî, Beyrut - 2007, Dâru'l-Marife, sf. 193; Ziya Kazıcı - Halis Ayhan, "Tâlim ve Terbiye" maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 39, sf. 515-516, İstanbul- 2010, TDV Yay.

² Râgıb el-İsfahanî, a.g.e., sf. 190-191.

işleyişinin insanı bazı durumlara mecbur kılması ve hatta yenilip içilen gıdalar dikkate alındığında insan ne ölçüde hürdür sorusu öteden beri üzerinde epey mürekkep harcanan bir konu olmuştur. İbn Miskeveyh (v. 1030), eğer ki, insan terbiye edilebilir/eğitilebilir bir varlık olmasaydı siyaset ve insan mesuliyeti anlamsız kalırdı diyecektir.³ İnsanın terbiye edilebilir bir varlık oluşunun kabulü, ilim-sanat tarihi için de geçerlidir. Terbiye ile ilgili dile yansımış nice kelime, deyiş, atasözü aslında insanın terbiye açısından istidatlı bir yapıda olduğuna işaret eder: ‘Ağaç yaşken eğilir’, ‘Üzüm üzüme baka baka kararır.’

...

Hz. Muhammet, Ashab-ı Suffe meclisinde sıkça bulunduğu için ‘Allah beni muallim olarak gönderdi’ buyurmuştur. İslam’ı diğer coğrafyalara ilim yönüyle taşıyanların başında Suffe ehlinin geldiği bilinmektedir. Allah Kelamı’nın nâzil olduğu coğrafyaya baktığımızda Hicaz yarımadası olarak bilinen ve ortasında tarihi bir yerleşim alanı olan Mekke (Bekke) ve Medine (eski adıyla Yesrib) şehirlerinin yer aldığı, güneyde Yemen ile Kuzey’de Suriye-Irak muhiti arasında ticaret yolu üzerinde bulunduğunu görürüz. Mekke Araplar’la, Medine ise biraz kozmopolit nüfus yapısı ile ön plana çıkar. Tarihte kısmen ya Bizans ya İran’ın siyasi etkisinde kalan bu mekân, İbn Haldun’un bakışıyla dışarıya kapalı kalmış ve dolayısıyla eski büyük kültürlerin olumsuz etkilerinden korunmuştur. Bu da Hz. Muhammed’in getirdiği saf dinî akidenin, mezkûr yerlerin sakinlerince benimsemelerine imkân sağlamıştır. Çünkü yapıları (tab’/tıynet) saf olunca, bütün saflığı ile gelen vahyi kabul etmeleri kolay olmuştur.⁴

Eski Hicaz coğrafyasında olduğu haliyle şayet insanlar yaratılış itibarıyla tabiatları saf ise, o tür kişilere nazari-amelî açıdan rehberlik eden birileri zuhûr ettiğinde demek ki, istikamet üzere olmaktadır. İslam’da tevbe kapısının her daim açık oluşunda biraz da bu espri vardır. Hz. Muhammed’in nübüvvetine ilk iman edenlere ve özellikle Mekke döneminin ilk yıllarında bu yeni dine inananlara bu zaviyeden bakılabilir. İbn Haldun, dinin, inşâ olduğu söyler. İnsan nefsinin bazı isteklerine karşı dini buyruklar karşı koyar. İnsan hodgam/bencildir, din ise diğergâm olmasını ondan ister. İnsan her şeyden müstağni olmak ister (ki, tarihte kimilerinin ilahlık iddiası bununla ilgilidir), din ise onun mütevekkil olmasını talep eder. İnsan ölümsüzlük ister, din ise kişiöğlunun ölümlü olduğunu ama bu dünya gibi öteki dünyanın da var olduğunu hatırlatır. Demek ki, nefsin nice istekleri, dinin istekleri karşısında dizginlenmektedir. Bu durumu kabul etmek/benimsemek hiç de kolay bir şey olmasa gerek. Bununla birlikte sözü edilen inşâ yapıları kabul eden kişilere biz, insan-ı kâmil (olgun kişi) diyoruz. Yeri gelmişken, Selman-ı Farisî ile ilgili anlatılan şu menkıbe ne çok dikkat çekicidir.

Rivayete göre nice zahmetli/çileli yolculuklardan sonra Medine’ye gelen Selman, oradaki bir yahudiye köle olarak satılmıştır. Hz. Muhammed’in Medine’ye geldiğini (hicret) duyduğunda hemen koşar ve gelen kişinin peygamber olup olmadığını test etmek ister kendince. Nihayet kanaat getirdiğinde İslam dairesine dahil olur. Yıllar geçmiş, İran coğrafyası Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Oraya vali olarak atanan kişi, Selman-ı Farisî’dir. Günün birinde bir çarşıda, hali vakti yerinde adamın birinin taşınacak yükleri vardır. Uzaktan

³ İbn Miskeveyh, *Tehzîbu’l-Ahlâk (Ahlak Eğitimi)*, çev. Abdulkadir Şener vd., II. Bsm., İstanbul 2013, sf. 49-50, Büyüyen Ay Yay.

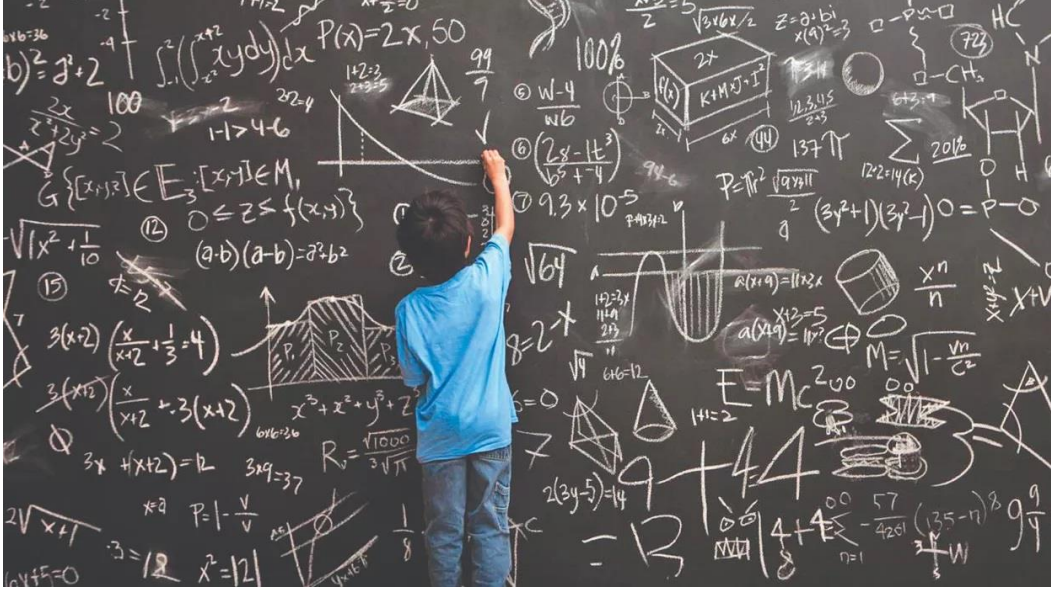
⁴ İbn Haldun, *Mukaddime-I*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1988, II. Bsm., Dergâh Yay., sf. 472-473.

gördüğü birini çağırır ve şu şu yükleri bana şuraya kadar taşıyiver der. O kişi de hiç yüksünmeden yükü omuzuna alır. Ancak yolda yürürlerken Selman-ı Farisî'yi yani valiyi tanıyan biri hemen müdahale eder ve o kişiye, 'Bu yükü taşıttığın kişi bizim valimizdir!' diye çıkışır! Mezkûr kişi fena halde utanır, özürler diler, affını istirham eder. Buna mukabil Selman-ı Farisî; 'Bunun ne ehemmiyeti var. Ben bu tavrımla nice güzellikler elde ediyorum. Öncelikle bir din kardeşime yardım ediyorum. Sonra, nefsimi terbiye ediyorum. Görülmesi gereken bir işi yapıyorum' şeklinde bir 'insan-ı kâmil'e yaraşır sözler söyler. Burada mühim olan şey şudur: Nasıl olur da, yüksek konumda olan biri, meseleye çok farklı açılardan bakarak farklı bir yorum getirebilir? Bunu ona öğreten, ilham eden yapı nedir? Onun kişiliği yıllar içinde nasıl bu hale evrilmiştir?

Bu tür sorulara, onların, Peygamber terbiyesi görmüş oldukları şeklinde bir cevap verilebilir. Bu noktada, Hz. Muhammed'in, "Beni Rabbim terbiye etti. Terbiyemi de harika yaptı!" hadisini hatırlayabiliriz. Ya da Hz. Aîşe'nin, "Onun ahlakı, Kur'an ahlakı idi" sözünü hayırla yâd edebiliriz. Demek ki, Kur'an, insanın terbiyeye müsait bir varlık olduğunu, belli süreç içinde bunun mümkün olduğunu bize anlatmaktadır. Aynı şekilde kişinin, kendini terbiye etmek adına bilinçli bir irade ortaya koyması da gerekir. Bu açıdan terbiye, tek taraflı işlemez. Nazarî ilkeler eşliğinde onu temsil edenlerin de bulunması gerekir. Kendini yetiştirmek isteyenler eldeki imkânlardan hareketle çaba sarfeder ve kişiliğini geliştirir. Tasavvufta havâs sınıfının; salihler-ebrâr-mukarrabûn şeklinde tasnif edilmesi buna bir örneklik teşkil eder.

Yukarıda ifade edildiği üzere, insanın terbiyesi tek taraflı değildir. Arz ve talep meselesi her daim devrededir. Buna binaen Hz. Muhammed'in muallim oluşundan (Bakara Suresi, Ayet 151) günümüze değin terbiye mekanları olarak medreseler, mektepler, zaviyeler, tekkeler, talimgahlar, araştırma merkezleri, meslek öğretim yerleri, kurslar vb. hep olagelmıştır. Kişilerin buralarda belli bilgi ve meslek açısından talime tabi tutulmaları neticesinde kişiliklerinin gelişmesinin sağlanması ve bir iş sahibi olmaları onlardan talep edilmiştir. Tarihimizde ilim geleneğini ve ahilîk (lonca) teşkilatı gibi nice yapıları bu cümleden olarak zikredebiliriz.

Terbiyenin beşikten mezara kadar olduğunu ve çok boyutlu bir özellik arzettiğini söylememiz gerekir. Bu açıdan ilim tahsil etmek, iyilerle hemhâl olmak, meslek sahibi olmak, sanat öğrenmek, seyahatte bulunmak, keşifler yapmak, sosyal hayata katılmak gibi nice etkinliği terbiye ve tehzîb-i ahlak adına önemli buluyoruz. Coğrafi etkilerden beslenme kültürüne, siyasi yapıdan mimari ve musiki unsurlarına kadar uzanan çizgide olup bitenleri de buna ilave etmeliyiz. Bütün bunların neticesinde şayet kişi, kendi özünden; "Tehî görmen kimseyi, hiç kimesne boş değil / Eksiklik ile nazar, erenlere hoş değil" (Yunus Emre), "Gerçi tâmm u nâkısı kâmil bilür/ Kâmil olan cümleyi kâmil bilür. (...) Her kişi kim ola ol eksiksiz er / Kılmaz ol hiç kimse aybına nazar" (Süleyman Çelebi, *Mevlid*) diyebilecek seviyeye geldi ise o kişinin iyi bir terbiye görmüş ve kemâle ermiş olduğunu söyleyebiliriz.

Büşra KARATAŞ

Terbiye ile Anlaşılan Nedir ?

Sözlükte, istenilen şekilde yetişmesini sağlamak için bir kimseye gerekli bilgi ve nitelikleri kazandırma anlamına gelen terbiye kelimesi İslâm kültüründe genellikle eğitimin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Kur'an'da yüze yakın yerde geçen ve terbiye ile aynı kökten gelen Rab kelimesi, Allah'ın sıfatıdır. Sâhib, mâlik ve idâreci gibi manalar için kullanılır ve aynı zamanda terbiye manasına da gelir. Allah'ı Rab olarak benimsemek, O'nun terbiyesi, talimi altına girme ve hayatı düzenleyen hükümlerine boyun eğerek, saygıdeğer bir insan olma yolunda ilerleme anlamına gelmektedir.

Terbiye, *Altın Yaprak* dergisinde⁵ yayımlanan terbiye notlarında üç farklı başlık altında incelenmiştir. Bunlar; terbiye-i bedeniye, terbiye-i ahlakiye, terbiye-i zihniye'dir. Zeynizâde Mehmet Hâzık Efendi, eserinde bu üç başlığı esasları ile birlikte ele almıştır. 'Terbiye-i bedeniye' insanların bedensel gelişimlerini konu edinir. Beden terbiyesinin esasları ise şunlardır; temizlik, yeme - içme kuralları, giyinme kuralları, dinlenme kuralları, evlenme kuralları ve jimnastik, spor veya beden hareketleridir. 'Terbiye-i zihniye' ise insanların düşünsel ve zihinsel gelişimini konu edinmektedir. Zihni, hayata ve insanlığa uygun bir şekilde geliştirmek gerekir. Zihin terbiyesinin esasları şunlardır; dil, maddi ve manevi ilimler, hakiki (felsefi) ilimler, vahdet ve kesret. Vahdet; kır veya köy gibi, gürültü ve patırtıdan uzak yerlerde yaşamak, O'nun yüceliği ve harikuladeliğini seyretmek ve ondan ders almaktır. Kesret ise; nüfusu büyük şehirlerde her tarafı kapanmış dar dairelerde, kötü mekânlarda oturup da ruhunu, fikrini ve vicdanını teselli edecek hiçbir tabii eğlence bulmaksızın ruhi sıkıntı içerisinde vakit geçirmektir. 'Terbiye-i ahlakiye' sosyal bir varlık olan insanın sosyal yaşantılarındaki değerleri konu alır. Toplum içinde yaşarken hayatımızı devam ettirmek, tavır

⁵ Tarhan, M., Kılıç, F., Solak, M. (2016) *Altın Yaprak Dergisi* (1925): Ahmet İzzet ve Mehmet Zekai Bey'in Kaleminden "Terbiye Notları". Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16 (4), s.1798.

ve davranışlarımızı ona göre düzenlemek gerekir. Ahlak terbiyesinin esasları ise şunlardır; itaat, ibret, tecrübe, müşahede, mütalaa, refakat ve vicdan.⁶

Terbiye, birçok kişi tarafından çeşitli şekillerde yorumlanmış olsa da aslında yapılan bu tanımların özü itibariyle birbirine çok yakın olduğunu görürüz. Örneğin Beyzâvî terbiyeyi “bir şeyi derece derece geliştirerek kemaline ulaştırmak” diye açıklayarak bunun bütün canlılar için söz konusu olduğunu söylerken⁷ Râgıb el-İsfahânî terbiyeyi “bir şeyi en mükemmel derecesine ulaşıncaya kadar adım adım inşa etmek” şeklinde tanımlar.⁸ Özetle terbiye, yaratılmış olanların mevcut bütün kabiliyetlerin dikkate alınarak bunların geliştirilmesi ve yönlendirilmesidir.

Ziya Gökalp’e göre bir insanın eğitiminde (terbiyesinde) en önemli etken dindir. Zira insan, aradığı en mükemmel fazileti, hürriyeti ve adaleti bu maddi âlemde bulamasa da manevi bir âlemde bulabilir. Gökalp, İslam terbiyesinin gerekliliğinden bahsederken hayatı boyunca kuvvetli kişiliğe sahip bireylerin genellikle çocukluğunda dini terbiye alan kimselerden oluştuğunu söyler. Çünkü hem bireysel hem de toplumsal manada mutlu ve huzurlu bir yaşam sürebilmek için din ve dine ait kuralların da bilinmesi gerekir. Ona göre, çocukluğunda dini terbiyeyi almayan kişiler, ölünceye kadar şahsiyetsiz kalmaya, iradesiz ve karakersiz yaşamaya mahkûmdurlar: “Bütün hayatlarında kuvvetli bir seciye gösteren insanlar, umumiyetle çocukluklarında dini bir terbiye alanlardır. Çocuklukta din terbiyesi almayanlar, ölünceye kadar şahsiyetsiz kalmaya, iradesiz ve seciyesiz yaşamaya mahkûmdurlar.”⁹ Bu ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Gökalp, çocukluk döneminde alınan din eğitimini oldukça önemsemektedir ve insana has diğer birçok meziyette olduğu gibi din duygusunun da ufak yaşlardan itibaren doyurulmasının gerekliliğine dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber çocuk terbiyesi üzerinde önemle durmuş ve "Hiç bir baba çocuğuna güzel terbiyeden daha iyi bir hediye veremez"¹⁰, "Bir adamın çocuğunu eğitip terbiye etmesi maddi (içerikli) sadakalar dağıtmasından daha hayırlıdır"¹¹ buyurmuşlardır.

Altın Yaprak dergisinde yayımlanan terbiye notları yazarlarından Mehmet Zekâi Bey¹² terbiyenin unsurlarını; çocuk, terbiyenin vereceği yer ve terbiye edecek kişi olarak ele

⁶ Hazık, ZM (2007). Zeynizâde Mehmet Hâzık Efendi'nin “*Terbiye (Terbiye-i Bedeniye, Terbiye-i Fikriye, Terbiye-i Ahlakiye)*” birinci bölümü, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (6) , 230-232.

⁷ *Envârü't-tenzil*, I, 7.

⁸ *el-Müfredât*, “rbv” md.

⁹ Işıkdöğün, D., *Ziya Gökalp'in Din ve Dini Terbiye Anlayışı*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (29), 380-398.

¹⁰ Ali Nasif, et-Tac, Beyrut 1961, V, 8.

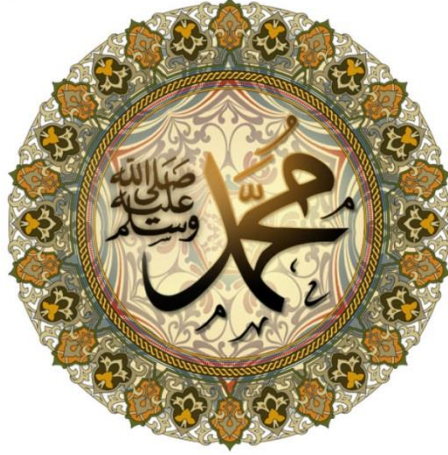
¹¹ Ali Nasif, a.g.e., V, 8.

¹² Mehmet Zekâi Bey, 1888 yılında Bolu'da doğmuştur. İlk ve ortaöğrenimini Bolu'da tamamlayan Mehmet Zekâi Bey, daha sonra 1911 yılında Darulfünun'un Darulmuallimin-i Aliye Edebiyat bölümünden mezun olmuştur. İstanbul, Çankırı, Şam, Bolu, Düzce, Denizli, Uşak ve Konya'da öğretmen olarak göre yapmıştır. 1969 yılında vefat eden Mehmet Zekâi Bey; Bolu, Dertli, Kürsi-i Millet gazetelerinde; Millî Gaye, Altın Yaprak, Yeşil Yaprak, Abant, İzmir'de “Fikirler Dergisi”, Konya'da “Yeni Anadolu Gazetesi”nde, İstanbul'da “Tarihten Sesler, Bilgi, Öğretmen Dergisi, Her Hafta, Resimli Tarih, Hilal ve Tohum” dergilerinde köşe yazarı yayımlamıştır. Ayrıca Peygamberimizin Hayatı, İslam Âleminde İlim Hayatına Toplu Bir Bakış, Peygamberimiz, İslam Dini ve Aşere-i Mübeşşere, Bolu Salnamesi (Tarihi Bölümleri), Bolu Tarihi gibi kitapları mevcuttur. Soyadı kanunundan sonra “Konrapa” soy ismini almıştır. Mehmet Zekâi Bey'in Bolu Sultanisinde Tarih, Coğrafya ve Ruhیات muallimi olarak görev yaptığı bilinmektedir.

almıştır. Çocuğun terbiye edilmesine Enha-i terbiye ve talim (Pedagojizm) denir.¹³ Bu, öğretmenin çocuğu terbiye ederken kullandığı eğitim yolunun ismidir. Çocukların terbiye ilmine tâbi tutulmasında üç dönem olduğunu ve bu dönemlerin Sebâvet-i Evvel, Sebâvet-i Sâniye ve Şebâb dönemleri olduğu ifade edilmiştir. İlmî terbiyenin diğer bir unsurunun ise öğretmen olduğunu, öğretmenin; ilmî terbiyede başarılı olabilmesi için önce çocuğun ilgi duyduğu şeyleri bilmesi, marifet sahibi olması, fizyoloji ve psikoloji ilimlerini bilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁴ Okul ortamı terbiyenin gerçekleştirilmesi için oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Ailesinden yeterli terbiye gören çocuklar okullarda öğretmenleri ve arkadaşları aracılığı ile bu davranışlarını daha da pekiştirebilir yahut var olan terbiyelerinde bozulma meydana gelebilir. Öğrenme nasıl ki, beşikten mezara dek devam ederse terbiye de beşikten mezara kadardır ve hayatın her döneminde çevreden aldıkları ile şekillenmeye devam eder.

¹³ Enhâ-i Terbiye ve talim ifadesi, eğitim ve öğretimin yolları veya yönleri olarak tanımlanabilir. Şemsettin Sami Kamus-ı Türkî'de "Enhâ" kelimesini cenuplar, taraflar olarak açıklamaktadır.

¹⁴ Tarhan, M., Kılıç, F., Solak, M. (2016) Altın Yaprak Dergisi (1925): Ahmet İzzet ve Mehmet Zekai Bey'in Kaleminden "Terbiye Notları". Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, s.1806.

Tuğçe YEMİŞLİ

Bir Terbiyeci ve Muallim Olarak Hz. Muhammet

İnsan yaratılışı itibariyle öğrenmeye ve eğitim almaya ihtiyaç duyacak bir şekilde var edilmiştir. Bizi var edeni tanımak, O'nun emir ve yasaklarını bilmek ve öğrenip hayata geçirebilmek için bir rehber ihtiyacı duyarız. En mükemmel eğitimciler peygamberlerdir. Bizim rehberimiz, öğretmenimiz son peygamber Hz. Muhammed (sas) dir. O, vahyi insanlara eksiksiz bir şekilde duyurmuş, onlara ayetleri okumuş ve bu ayetleri en güzel şekilde açıklamıştır.

Yüce Allah, Kur'an'ı Kerim'i yirmi üç senede tedricen Peygamber Efendimize göndermiş ve her şeyi onunla açıklamıştır. Hz. Peygamber, Cebrail vasıtasıyla vahiyleri alıp okumuş, ezberlemiş, öğrenip öğretmiştir. Allah'tan aldığı vahiyleri önce kendi öğrenmiş, kalbine sindirmiş ve vahyin ışığıyla eğitimcilik görevini yerine getirmiştir.

Peygamber Efendimiz ümmiydi. Onun ümmi olmasının birçok hikmeti vardır. Bunlardan biri O, eğitimini bir insandan değil bizzat vahyin kaynağından almıştır, eğitimini Kur'an'ı Kerim ile tamamlamıştır. Vahyin başlamasıyla önce öğrencilik dönemini geçirmiş daha sonra da vahyi insanlara öğretmek bir terbiyeci olmuştur. Bir muallim olarak vahyin nasıl okunması gerektiğini öğretmiş, öğrenilenlerin yaşam tarzına dönüşmesini ve hükümlerin anlaşılmasını sağlamıştır. Öğrenilenlerin ardından başarı için Allah'a dua edilmesini ve sığınılması gerektiğini söylemiştir.

Hz. Peygamber Kur'an'ı öğrenmeyi hep önde tutmuş, buna teşvik etmiş, insanlara önem vermelerini öğütlemiştir. "Müslümanların en hayırlısı Kur'an'ı okuyan ve okutandır"¹⁵ buyurmuştur. Hz. Peygamber her yönüyle eğitilmiş, yetiştirilmiş ve ümmeti tarafından örnek alınması istenmiştir. Kur'an'ı Kerim'in ifadesiyle Hz. Muhammed, bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiştir.¹⁶

Peygamber Efendimiz muhatapların durumu ve seviyesine göre, ihtiyaçlarını göz önüne alarak onlara sorumluluk verir, her birinin özelliklerini dikkate alarak eğitim verirdi.

¹⁵ Buhari, Fedailu'l Kur'an, 21.

¹⁶ Fussilet Suresi, 4.Ayet

Anlattıklarının iyi anlaşılması için ağır ağır konuşur ve gerektiğinde cümleleri tekrar ederdi. Peygamberimiz eğitimde olumsuz söz ve fiilde bulunmaz, hep olumlu ve güzel sözlerle yaklaşırdı. Eğitimi saygı ve sevgi üzerine oluşturmuştur.

Hz. Peygamber ümmetini eğitmek ve İslam'ı öğretmek için öncelikle gönüllülük esası üzerinde durmuş, isteyene ilmi vermiştir. İlim küçük yaşlarda öğretilmeye başlanmalıdır fakat ilmin yaşı yoktur. Peygamberimiz her yaşta insana hitap ederek, onlara vahyi öğretmek her yaşta ilmin olacağını göstermiştir. Her insan farklıdır, buna göre eğitimde farklılık gösterir. Efendimiz, muhatabının özelliklerine göre terbiye etmiştir. Soru soranlara, dinleyenlere, yeni Müslüman olanlara, çocuğa, gence, yaşlıya içinde buldukları hali dikkate alarak eğitici ve öğretici olmuştur.

Ümmetine faydalı olan ilmi istemelerini tavsiye etmiş, amel edilen ilmin faydalı olduğunu söylemiştir. "Allah'ım senden faydalı bir ilim, helal bir rızık, tarafından kabul gören bir amel istiyorum" buyurmuştur.¹⁷ Hz. Peygamber eğitimde muhatabına göre hareket eder, ümmetinin kabiliyetine göre sorumluluk verirdi. Bunları yaparken sabırla eğitilmesini sağlamıştır. Mahcup etmemiş, aşağılanmasına izin vermemiş, azarlama ve kızma olmamıştır. Kur'an ve sünnet yolunda eğitimini verir ve bu şekilde öğretilmesi gerektiğini bildirmiştir. Eğitim ve öğretimi son derece yumuşak üslupla, sevgiyi esas alarak yapmıştır. Cenâb-ı Hakk, onun bu özelliğine işaret ederek; "Eğer kaba, katı kalpli olsaydın hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi!"¹⁸ buyurur.

Efendimiz iyiliği emretmiş, kötülükten men etmiştir. Üslubunda kötülüğe karşı iyilikle cevap vermiştir. İslam'ı anlatırken muhatabına güzel yaklaşarak vahyi tebliğ etmiştir. Söz, fiil ve uygulamalarında güvenilir olmuş ve adaletli davranmıştır. Olumsuzluklara karşı olumlu, insanlar arasında uyumu sağlayan, birleştirici, yanlışları sevgi ve şefkatle düzeltmeyi esas almıştır. Hz. Peygamber eğitici ve öğretici bir peygamber olarak vahyin mesajlarını insanlara öğretmenin yanında öğrettiklerini kendi uygulayarak model davranışlar sergilemiş, böylece kalıcı davranışa dönüşmesini sağlamıştır. Karanlıktan nura kavuşturan, Allah'ın yoluna çağıran en güzel örnek olmuştur. "...Rablerinin izniyle insanları karanlıktan nura, güçlü ve övgüye layık olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz kitaptır."¹⁹

İnsan için zor olan şey alışılan davranışları, görüşleri, duyguları değiştirmektir. Burada da önemli olan sabırlı olmaktır. Peygamber Efendimiz tedricilik ilkesiyle yaklaşmış, her şeyi bir anda değil gerekli bilgileri ihtiyaca göre parça parça aktarmış ve öğretmiştir. Bu şekilde muhatabı sıkmamış, zorlamamış ve zamanlamaya dikkat ederek kolaylaştırmış, müjdelemiştir. Zor olan bazı kavramları anlatırken daha iyi anlaşılması için üzerinde durmuş, örnekler vererek açıklamış, şekiller çizerek daha anlaşılır hale getirmiştir. Üslubunda kısa ve özlü mesajlar vermiş, konuşması her zaman açık ve anlaşılır olmuş, muhataplarıyla samimi ve sevgiye dayanan bir iletişimi gerçekleştirmiştir. Hem beden diline hem ses tonuna dikkat ederek yerli yerinde konuşmuş bazen de susarak vermek istediği mesajı vermiştir.

¹⁷ İbn Mace, İkamet, 32.

¹⁸ Al-i İmran Suresi, 159. Ayet

¹⁹ İbrahim Suresi, 1. Ayet

İlk dönemde yeni bir din olarak İslam, müminler açısından çokça soruyu da beraberinde getirmiştir. Sahabeler daha iyi kavrayabilmek için çokça sorularla Efendimize gelmişlerdir. Peygamber Efendimiz ise Kur'an ve sünnet yolunda doğru olanı aktarmıştır. Soruyu soran kişinin durumuna göre cevaplar vermiştir. Amacı muhatabın eksikliklerini tamamlamak, onun iyi bir eğitim almasını sağlamaktır. Anlatacağı konunun iyi kavranmasını sağlamak için bazen benzetmeler kullanmıştır. Sahabeleri düşünmeye sevk etmek için sorularla karşılık verdiği olmuştur. İnananları, düşünerek doğruyu bulmalarını sağlamıştır.

Hz. Peygamber için ciddiyetini belirtmek için söylediklerini yemin ederek onaylar, doğru söylemekten asla ayrılmazdı. Bazen kendisine sorulan sorunun cevabıyla yetinmeyip daha fazlasını verir, bazen beden dilini kullanarak anlattıklarını daha kalıcı hale getirir, bazen de sahabeye istişare yaparak konuyu açıklamıştır. Her fırsatta sahabeye vaazlar verir, hitabette bulunurdu. Hayatın içinde olan her yerde her durumda O'nun öğütleri yol göstericidir. Eğitiminde anlattıklarının, öğrettiklerinin devamlı olmasını önemsemiştir. Hz. Peygamber'in eğitimciliği sadece belli bir kesime değil ya da sadece o zamanda yaşamış olanlara değil geçmişten günümüze, günümüzden geleceğe herkesi kapsamaktadır. Kur'an'da olduğu gibi inananları hem bedenlen hem ruhen hem de ahlaken eğitmiştir. İlimle uğraşanların ibadet yaptıklarını, onların bu uğraşları esnasında Allah yolunda olduklarını belirtmiştir.

Hz. Peygamber'in eğitim ve terbiyesi bizler için yol göstericidir. "Beni Rabbim terbiye etti ve ne güzel terbiye etti" buyurarak kendisini örnek olarak göstermiş, bizlerin yolunu aydınlatmıştır. O, örnek bir İslam toplumu kurmuştur. Sahabeler onun nasıl bir eğitici olduğunun göstergelerindedir. Onun en güzel örnek (Üsve-i Hasene) oluşu hem öğrenen hem öğreten için rehberdir. Müslümanlar, Hz. Peygamber'in hayatına bakarak yaşamını kendi hayatlarında yaşamaya çalışmalıdırlar. Bu ancak Onun metodunu izlemekle mümkündür olacaktır.

KAYNAKÇA

- Kaya, Remzi. "Kur'an-ı Kerim'de Öğrenci ve Eğitimci Olarak Hz. Muhammed", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, Akid*, 2018,1, s.20-56.
- Gürel, Ramazan. "Hz. Peygamber'in Eğitim- Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Metotlar", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2, 2015, s.7-29.
- Ece, Abdurrahman, "Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2019, Sayı:10, s.291-314.

Zarife Şeyma ALTIN*

Bir Eğitim Yöntemi Olarak Hz. Peygamber'i ve Hadisleri Öğretmek

İslâm'ın temel bilgi kaynakları Kur'an-ı Kerim ve onun nasıl anlaşılacağını örnekleyen Hz. Muhammed'in sünnetidir. Siyer, doğumundan vefatına kadar Hz. Muhammed'in hayatını konu edinen ilimdir. Siyer öğretiminin amacı, Hz. Muhammed'in hayatını bütün yönleriyle ele alarak açıklamak, onu tanıtmak ve örnek hayatı üzerinden İslâm'ın doğru anlaşılmasına ve yaşanmasına katkıda bulunmaktır.

Hz. Peygamber ve hadislerle ilgili eğitim bugün ülkemizde okullardaki din derslerinin bir konusudur. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri yoluyla herkes sınırlı bir oranda da olsa bu eğitimi almaktadır. Siyer konuları Türkiye'deki eğitim kurumlarında farklı ders isimleriyle okutulmaktadır. İlahiyat fakültelerinde "İslâm Tarihi", İmam-Hatip Liselerinde "Siyer" dersleri vardır. İlköğretim ve Ortaöğretim kurumlarında Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinde ve seçmeli Peygamberimizin Hayatı dersinde kronolojik bilgiler ve Hz. Peygamber'in ahlâkı ile ilgili konular yer almaktadır. Kur'an kurslarında da siyer konuları Temel Dini Bilgiler ana kategorisinde Peygamberim başlığı altında öğretilmektedir.

Hadisleri öğrenmede sözlü kültürün etkisi

Yukarıda sayılan tüm bu eğitim süreçlerinin toplumumuzun dini kültüründe Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin yer etmesinde katkısı yadsınamaz. Bununla birlikte daha önce yayınladığımız²⁰ bir araştırmanın bulgularına göre sözlü kültürümüz yani konuştuğumuz dil, hadislerin öğrenilmesinde daha önde görünmektedir. Hadisler, birer "söz" olarak dinî kültür içinde aktarılarak öğrenilmektedir. Hz. Peygamberle ilgili bildiklerimizin çoğu hadislerden oluşmaktadır. Bunlar da çoğunlukla hadis olduğu bilinmeksizin birer atasözü gibi paylaşılmaktadır. "Temizlik imandandır", "İçki bütün kötülüklerin anasıdır", "Cennet anaların

* Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Üniversitesi

²⁰ E. Keskiner, & Z.Ş. Altın, Toplumumuzun Dinî Kültüründe Din Dersinde Öğrenilen Hadis-i Şeriflerin Konumu. *Türk Kültürü, Sanatı ve Edebiyatında Hadisler* içinde, c.1, s. 227-245, İstanbul: Meridyen Destek Derneği.

ayakları altındadır”, “Veren el alan elden üstündür”, “Acele işe şeytan karışır” gibi. Yine bu araştırmanın sonuçlarına göre toplumumuzda hadis örnekleri bilinmekle birlikte “hadis” kavramının kendisini bilinmemekte, yahut çok az bilinmektedir. Bu durum, dil tarafından taşınanların bilindiğini, taşınmayanların ise bilinmediğini göstermektedir. Hadislerle ilgili bir kültür olmakla birlikte bunların hadis olduğu bilgisi daha kitabî bir bilgi olarak kalmaktadır.

Kültürümüzde hadislerin izlerini inceleyen araştırmacılar günlük hayatımızda bazı davranışların arka planında Hz. Peygamberin hadislerinin olduğunu tespit etmektedir.²¹ Suyu oturarak içmek, kulak çınlamasını birilerinin bizi anıyor olmasına yormak, ölenin arkasından kötü konuşmamak, ekmeğe saygı göstermek, kapıya gelen dilenciye boş çevirmemekte olduğu gibi. Bu davranış kalıpları dilden dile aktarılarak gelmektedir.

Burada bizim için önemli olan husus, doğrudan dinî bilgiyi kazandırmaya yönelik bir örgün eğitim varken, sözlü kültürün öne geçmesi ve hadislerin en önemli taşıyıcısı olarak kendisini göstermesidir. Bu durum, okuldaki eğitim üzerinde durmamızı gerektirmektedir. Okuldaki diğer alanlar için benzer bir durum da söz konusu edilebilir. İnsanlara sorulduğunda acaba tarih bilincinin oluşmasında okuldaki dersten ziyade televizyon dizilerinden mi söz ederlerdi? Bu noktada tarih dersine haksızlık etmiş olunacağı gibi, din dersine de haksızlık ettiğimizi düşünebiliriz. İnsanların adını koyamayıp belirsiz bir şekilde takdim ettikleri okul etkisi, aslında daha genel ve derin bir şekilde zaten işlemekte midir? Bu soruya yanıt vermek için okulun toplumsal işlevi üzerinde durmak gerekir.

Okulun toplumsal işlevi, yetişmekte olan neslin toplumun birikim ve değerlerine sahip olmasını, bu yolla topluma uyumlarını sağlamaktır. Bu anlamda eğitim ile toplumsallaşma birbirine yakın kavramlardır. Devletleri, yapılandırılmış, amaçlı ve planlı eğitim sistemleri kurmaya sevk eden de eğitimin bu toplumsal işlevidir. Modern toplumlarda toplumsal, siyasal ve kültürel değerlerin ve kodların iletilmesi görevi eğitim kurumlarına verilmiştir ve yapılandırılmış eğitimin rolü günümüzde gündemden güne artmaktadır.²²

Okul, seçme bir bilgi türünü yaygınlaştırır, bir anlamda tedavüle sokar. Dahası okul programının neyi önceleyip neyi de geride bıraktığı anlamlıdır. Türkiye’de din dersi programlarında da öncelenen ve geride bırakılan konular vardır. Sosyal bir ortam olarak okul zaten toplumun hafızasındaki dinî bilgiyi besleyen ve yaygınlaştıran kanallardan biridir. Bu itibarla din derslerinin, yukarıda hadislerin temel taşıyıcısı olarak işaret ettiğimiz sözlü kültürü besleyen bir kaynak olarak işlev gördüğünü dikkatten uzak tutmamak gerekir. Bütün bu hususlar, bir iyileştirme için de işaretler taşımakta ve örgün din öğretiminde görülen aksaklıkların tartışılmasını sağlamaktadır.

Yaşanan hayatla irtibatlandırma

Yukarıda sözünü ettiğimiz araştırmanın sonuçlarını dikkate aldığımızda, Hz. Peygamber’in sünnetini ve hadislerini yaşadığımız hayatla irtibatlandırarak anlatmanın,

²¹ Erdiñç Ahatlı, *Kültürümüzde Hadis*. İstanbul: İFAV Yay. 2020.

²² İsmail Kaplan, *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.11-15.

bunların yaşanan bir kültür olarak anlaşılması ve yerleşmesine katkı vereceğini söyleyebiliriz. Hayatla irtibatı kurulmuş her söz ve hareket, bir hayat düsturu ve davranış kalıbı olarak işlev görmeye daha yakındır. Toplumumuzda ekmeğin ve nimetin hürmete mazhar olması, yere düşen ekmeğin alınıp öpülmesi, çöpe atılmasının hoş karşılanmaması, Peygamberimize atıfla dini bir davranış kalıbı olarak yerleşmişken; açık bir şekilde israf olan veya çevreye zararlı olan başka bazı durumlarda -haklarında hadis veya başkaca bilinen bir dini yönlendirme bulunmaması sebebiyle- aynı dikkat gösterilmemektedir. Örneğin, kullanılmış atık yağların lavaboya dökülmesi gibi çevreye zarar veren bir durum veya trafikte başkalarının hakkına riayet etmemek, dini referanslarla irtibatlandırılmadığından toplum nazarında benzer bir hassasiyetle ele alınmaz. Buradan, hadisleri anlama, öğrenme ve öğretmenin önemli bir yolunun, yaşadığımız hayatla irtibatlı bir şekilde ele alınması olduğu sonucu çıkmaktadır.

Hz. Muhammed'in hayatını öğrenen bir çocuk veya genç, öğrendiği bilgilerde ya kendinden bir şeyler bulabilmeli ya da öğrendikleri kendisine bir mesaj verebilmelidir. Kendi hayatından örnek durumlarla mesajı anlamlandırmalıdır. Ele alınan konu ile çocuk veya gencin hayatı arasında bir irtibat kurulabildiğinde öğrenme, anlamlı olur.

Hz. Peygamber'in örnek davranışları günümüz karşılıklarıyla örneklendirilerek daha anlaşılır hale getirilebilir. Örneğin yolda yürüyen insanların birbirine karşı sorumlulukları, yoldan geçene eza vermek gibi konular ile bugünün trafik kuralları ve trafikte sürücülerin birbirine karşı görev ve sorumlulukları arasında ilişki kurmak mümkündür. Yine, ölçü ve tartıda hileli davranma, günümüzdeki karşılıkları ile ilişkilendirilebilir. Örneğin tartıda ağır gelmesi için çuvaldaki buğdayların alt tarafını ıslatıp, üst tarafına kuru buğday koyarak müşteriyi kandırmak isteyen bir satıcıyla Hz. Peygamber'in yaşadığı olay günümüzdeki satıcıların hileli ürünler üretmeleri ile benzeştirilebilir. Yahut, Hz. Peygamber'in üreticinin haklarının korunması ile ilgili verdiği mücadele günümüzde telif haklarının korunması ile ilgili yaşanan sıkıntılarla irtibatlandırılabilir. Bu ilk ilkeyi tespit ettikten sonra siyer öğretimi için diğer bazı ilkeleri şöyle sıralayabiliriz:

Siyer öğretimi Peygamber sevgisi vermelidir: İman, ahlâk ve fikriyat itibarıyla siyer öğretiminden ne fayda umuyorsak bu fayda, Peygamber sevgisi ona eşlik ettiğinde en güzel şekilde mümkün olabilir. Hz. Peygamber'in bizim için rehber ve örnek olabilmesi, onun izinden gitmemiz de O'na olan sevgimizle irtibatlı olarak gerçekleşir. O halde siyer öğretimi yoluyla öğrencilerin bu sevgiyi paylaşımlarına nasıl katkı sağlayabiliriz? Bunun yolu her halde siyer öğretimini severek yapmak ve sevdirek öğretmeye çalışmaktır. Sahabe, Hz. Peygamber'in doğruluğunu, dürüstlüğü, güvenilir oluşunu örnek alıp onun gibi yaşayarak sevgisini ifade ediyordu. Hz. Peygamber'i sevmenin, onun ahlâkını örnek alarak mümkün olabileceği siyer öğretiminde ele alınmalıdır.

Siyer öğretimi öğrencilerde doğru bir peygamber tasavvuru oluşmasına katkı sağlamalıdır: Kur'an'ın anlayışına aykırı peygamber anlatımından sakınılmalıdır. Doğru bir yaklaşım ortaya koyabilmek için Hz. Peygamber'in insanüstü bir varlık olarak düşünülmesine neden olacak anlatımlardan uzak durmak gerekir. Hadis ilmiyle uğraşanlar sürekli konuşan, tasavvuf ile uğraşanlar gece gündüz ibadet eden, tarih ilmiyle uğraşanlar ise sanki her an

savaşta veya seferde bir peygamber tasavvuru ortaya koyarlar. Siyer öğretimi perspektifinden ise bir dünya görüşü, kişilik ve maneviyat gelişimi açısından pedagojik bir anlatıma ihtiyaç olduğu açıktır.

Siyer öğretiminde Kur'an'dan istifade edilmelidir: Hz. Peygamber'in hayatını anlatırken ele alacağımız pek çok konu hakkında Kur'an-ı Kerim'de ayetler bulunmaktadır. Bunları Kur'an-ı Kerim eşliğinde ele almak hem daha doğru bir siyer anlatımı anlamına geleceği gibi, Kur'an'ın anlamının öğretimi için de önemli bir imkân doğurur. Kur'an'da Hz. Peygamber'in beşeri yönü, ayrıcalıklı konumu, peygamberliği, yetki ve sorumlulukları, yalnızca Allah'tan aldığı talimata uyma yükümlülüğü, Allahtan aldığını iletme ve hakikati duyurma (tebliğ) görevi, uyarma (inzar) ve müjdeleme (tebşir) görevi, Müslümanların Hz. Peygamber'e itaat yükümlülüğü, Peygamber'in kendisinden istenen mucizeler, İsra hadisesi, Peygamber'in aile hayatı ve eşleri, kendisine yönelik uyarılar ve teselliler, kendisinin ve Müslümanların mücadeleleri, Hicret öncesi dönemde kavmi ile ihtilafı, Habeşistan'a hicret, Mekke'de ehl-i kitap ile ilişkiler, Medine'ye hicret, Muhacirler ve Ensar, hicret etmeyenler ve Mekke dönemi münafıkları, hicret sonrası dönemde Hz. Peygamber'in Müslümanlarla ilişkileri, Müslümanların Medine'deki durumu ve Hz. Peygamberle ilişkileri, münafıkların durumu, bedeviler, ehl-i kitap ve müşriklerle ilişkiler, Bedir, Uhud, Hendek savaşları, Hudeybiye antlaşması, Mekke'nin fethi, Mekke fethi sonrası savaşlar, Huneyn, Tebük seferleri, dinden çıkma (irtidad) hadiseleri. Bu konular Kur'an-ı Kerim'de geçmektedir ve yeri geldikçe konuları Kur'an'ı Kerim'den ilgili ayetlerle birlikte ele almaya önem verilmelidir.

İhtilafli konuların öğretiminde dikkatli davranmalıdır: Hz. Peygamber'in hayatında kaynaklardaki bilgilerin farklılığından ötürü ihtilafli olan bazı olaylar vardır. İsra ve Miraç olayında ruh ve ceset bir veya ayrı yükselişi, göğsünün yarılmasının maddî veya manevî bir operasyon olması, Hz. Hatice ve Hz. Aişe ile evliliklerinde her ikisinin yaş meselesi gibi konular ilk akla gelenlerdir. Gayb âlemiyle ilgili haberler de bu kapsamdadır. İhtilafli konuların anlatımında farklı görüşlere de uygun bir üslupla yer verilebilir. Bu konuları bütünüyle öğretim çerçevesinden çıkarmak doğru olmaz. Zira özellikle Hz. Peygamber'in çok evliliği gibi konular, gençlerin karşısına çeşitli kanallardan gelmektedir. Bu konuları ele alırken maslahatı gözetmek, çocukların ruhsal, bilişsel, dini gelişimlerine bir katkısı olup olmayacağına dikkat etmek, verilecek bilgilerin öğrencide bir zihin karışıklığı meydana getirmemesini gözetmek, dini ve itikadi açıdan mahzuru olmayacak bilgiler tercih etmek, doğruluğu kaynaklar açısından şüpheli olan rivayetleri kullanmamak, günümüzde ortaya konan güvenilir çalışmaların geliştirdiği açıklama biçimlerinden istifade etmek önerilebilir.

Siyer öğretimi için görsellerin kullanımı

Hz. Peygamber'i tanıtırken onun hakkında neleri anlattığımız kadar nasıl anlattığımız da elbette önemlidir. Hz. Peygamber'in yaşamı ve mesajı hakkında vereceğimiz her tür bilgi *içerik*, bunu sözel veya görsel olarak dile getirme şeklimiz ise bu içeriğin *sunumudur*. İçeriğe gösterilen özen ve hassasiyet sunuma da gösterilmelidir, çünkü ikisi de aslında önemini aynı yerden alırlar. İyi düşünülmemiş ve özensiz bir sunum, hedeflenen öğrenmenin gerçekleşmesine engel olabilir.

Hız. Peygamber'in resmedilmemesi konusundaki genel prensip doğal olarak farklı arayışları gündeme getirmektedir. Hız. Peygamber'i nasıl, ne ile temsil etmek gerekir? Hız. Peygamber'in hayatını anlatmak için başka hangi tür görselleri kullanmak mümkün olabilir? Görsellerde genel olarak hangi özelliklerin bulunmasına dikkat etmeliyiz? Görseller yaş gruplarına göre nasıl farklılaştırılabilir? Bunlar, üzerinde durulması ve çalışılması gereken sorulardandır.

Hız. Peygamber'le ilgili herhangi bir konunun anlatımında kitap, dergi, poster, afiş, ders materyali olarak hazırlanan sunular veya videolar dâhil hemen hemen her malzemede aynı tür görsellerin kullanıldığını görmekteyiz. Kırmızı gül, Arapça harfle محمد istifleri, Peygamberimizin mührü, ayak izi, kabri (Yeşil Kubbe), Peygamber'in yaşadığı hayata göndermeler olsun diye seçilen deve, kum ve çöl figürleri vb. Bunlar, içinde yaşadığımız görsel çağa geçişte Müslümanların Peygamberimizi anlatma konusunda ihtiyaç duydukları görselliği sağlamada ilk bulunan çarelerdi. İlk arayışın ürünleri olarak fonksiyon icra ettiler. Fakat bu konu üzerinde artık daha ciddiyetle durulması ihtiyacı sanırım artık herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Üstelik teknik imkânlar bugün daha farklı düşünmemize ve farklı şeyler üretmemize de imkân vermektedir. Hal böyleyken kolayca kaçarak bu listelenen figürleri kullanmaktan sakınmak yeni arayışlar için de imkânlar doğuracaktır.

Siyer öğretimini görselleştirme ihtiyacını, içinde bulunduğumuz zamanın koşullarının bir sonucu olarak anlamak yanlış olur. Çünkü bu öncelikle çocukların gelişim özelliklerinden kaynaklanan bir ihtiyaçtır. İlave olarak günümüz çocukları birkaç nesil öncesiyle karşılaştırılmayacak düzeyde görsel içeriğe sahip bir dünyada yaşamaktalar.

Siyer öğretiminde görsellerin kullanımı konusunda öncelikle şu yanlış kanaati bertaraf ederek başlamak gerekir. Eğitim malzemelerinde kullanılan görsel unsurlar anlatımımızı renklendirsin, hareket katsın diye aralara serpiştirilmiş unsurlar değildir. Görsel öğeler eğer eğitim-öğretim söz konusu ise içerik ve metin kadar doğrudan bu sürecin bir parçasıdır. Hareket katan bir elemanı değil. Görsel unsurlar, sözel veya yazılı anlatım kadar çok şey söyler. Bu sebeple sade bir hoşluk olsun diye geliş güzel seçilmemeli, metinle doğrudan irtibat kurulmaksızın kullanılmamalıdır. Maalesef ders kitapları başta olmak üzere uzun seneler boyunca görseller kendilerinden doğrudan bir eğitici gaye güdülmeyen bu şekilde kullanıldılar. Oysa resim veya çizimlerin doğrudan kendisi de bilgi verici, açıklayıcı, örneklendirici olarak eğitici maksatla kullanılabilir. Görsel unsurlar ile metin ikisi bir bütün olarak düşünülerek açıklama, örneklendirme konusunda biri diğerini tamamlar. Kimi zaman bir metin tümüyle bir resim üzerine konuşur, kimi zaman bir resim veya çizim bir metinde söyleneni örneklendirmeye çalışır. Üstelik kimi zaman görsel unsurlar hisleri iletme konusunda, -bir başka ifade ile duyuşsal öğrenme konusunda- daha etkilidirler. Görsel malzemeyi eğitici özellikte kullanabilmek için resim alt yazılarına da ihtimam göstermek gerekir.

Bunların yanı sıra görsellerin taşınması gereken birtakım genel özelliklerden de söz edilebilir. Kalitesi, çözünürlüğü yüksek resimler kullanılması kuralı bunlardan biridir. Kolayca kaçarak internetten alınan kalitesiz/düşük çözünürlükteki resimler ile görsel malzeme ihtiyacı

geçştirilmeye çalışılmamalıdır. Başka toplumlara ve kültürlere ait görseller bize aitmiş gibi kullanılmamalıdır. Kendi toplumumuzdan, geleneğimizden, kültürümüzden, örf ve âdetlerimizden bahseden resimlerin bizi yansıtan unsurlar taşımasına özen göstermelidir.

Siyer öğretiminin içeriğinin, çocukların zihinsel gelişim düzeyleri dikkate alınarak somutlaştırılması ihtiyacı Hz. Peygamber'in resmedilmesi ve canlandırılması meselesini gündeme getirmektedir. Hz. Peygamber'i anlatacağız, somut öğelerle anlatacağız, dolayısıyla Peygamber'i çizerek göstermemiz mi gerekiyor? Hz. Peygamber'in resmedilmesi ve canlandırılması konusu öncelikle İslâm'da tasvirin hoş görülmemesi kapsamında, genel kanaat olarak, uygun görülmemiştir. Peygamberlerin resmedilmesine yönelik daha sert bir tavır bulunmasının sebebi, onlara yönelik hürmetin ihlali olarak anlaşılmasındandır. Konuyu eğitim açısından değerlendirirken bu yasak sebebiyle Müslümanların ne kayb ettikleri sorulabilir. Bu yasağın, insanların Hz. Peygamber'i daha iyi anlama ve öğrenmelerini engelleyici bir etkisinden söz edilemez. Böyle bir yasak olmasaydı bugüne kadar onu daha iyi öğrenebileceğimizi elbette söyleyemeyiz. Aksine, Müslümanların bundan sakınması zihinlerde Hz. Peygamber'i müstesna bir yerde tutmuş, herkesi onu rüyalarında olsun görme iştihakına yöneltmiştir. Peygamber'in resmedilmemesi yaygın kanaatinin Hz. Peygamber'e duyulan hürmeti muhafaza edici bir fonksiyonu olagelmıştır.

Konuyu resimlerle somutlaştırmanın özellikle küçük yaş grupları için bir ihtiyaç olduğu muhakkaktır. Fakat böyle bir tercihte bulunulduğunda yine çocukların düşünme biçimleriyle irtibatlı başka ciddi sorunlar kendisini gösterecektir. Burada farklı pek çok kitap, film veya başka malzemelerde karşılaşılabilecekleri tek bir peygamber söz konusudur. Peygamberin, yayınlarda her bir seferde karşılarında başka bir şekilde çıkıyor olması da çocukların somut düşünme biçimleri sebebiyle önemli bir sorun oluşturacaktır. Bu durumda çocukların durumunu gözetmek kastıyla çıkılan bir yol bizi tam tersi bir noktaya düşürebilir. Aynı kişinin farklı şekillerde resmediliyor oluşu gençler ve yetişkinler için de rahatsızlık verici bir durumdur. Bu durumda, Peygamber'i resmetmek yerine neler yapılabileceğini gündeme getirmek durumundayız.

Peygamber'in kendisi çizilmeden de anlatılan olayın resmedilmesi mümkün olabilir. Az olmakla birlikte bunun güzel örneklerinden birkaçını çocuklar için yayınlanmış bazı eserlerde görebilmekteyiz. Bunlardan birkaçını şöyle özetleyebiliriz:

Yılın ilk meyvesini Peygamberimizin orada bulunan en küçük çocuğa verdiği anlatılmaktadır. Resim ise bu yolla meyveye sahip olmuş en küçük çocuğu göstermektedir. Sevincini etrafında arkadaşları da paylaşmaktadır. Belli ki, az evvel Peygamber kendisine onu vermiştir.²³

Peygamberimizin, çocukları memnun etmek için onları atına bindirdiği anlatılmaktadır. Resim, bir atın üzerinde biri çocuk iki kişiye ait bir gölge silüet sunmaktadır. Çizim, muhtemelen görüntünün böyle olmuş olabileceğini göstererek de konuyu

²³ Bkz. Mehmet Emin Ay, *Çocuk ve Peygamber*, İstanbul: Timaş (3.basım), 2001, s.11 (illüstratör belirtilmemiştir).

görselleştirme amacına hizmet etmektedir. Resmi cepheden çizmenin anlatılmak istenen mefhumu ilaveten katabileceği bir şey yoktur.²⁴

Peygamberimizin Hicret amacıyla Medine'ye gelişinde çocukların bu sevince ortak oluşu anlatılmaktadır. Resimde sahnenin bir bölümü verilmiştir; çocukları ve kendisi de sevinçli olduğu anlaşılan devenin başını görebilmekteyiz. Muhtemelen devenin üzerinde Peygamberimiz bulunmaktadır. Çocukların sevincinden onun orada olduğu zaten anlaşılmaktadır.²⁵

Bu örnekler somutlaştırma ve görselleştirmenin Peygamber'in kendisi çizilmeden de üst düzeyde yapılabileceğini göstermektedir. Siyer anlatımında görselleri çeşitlendirmek için başka imkânlar da söz konusudur. Örneğin, Hz. Peygamber'in yaşadığı, bulunduğu, gezdiği tüm mekânlarla ilgili resim, görüntü veya çizimleri kullanmak mümkündür. Yahut, Hz. Peygamber'in yaşadığı olayları temsil edecek çizimler kullanmak mümkündür. Hicret için Peygamberimizin takip ettiği güzergâhın çizimi veya Müslümanların veda hutbesinde Hz. Peygamber'i dinleyişlerinin resmedilmesi gibi. Yahut, Hz. Peygamber'in hayatından bir sahnenin resmedilmesi yerine anlatıma konu olan ana temanın resmedilmesi tercih edilebilir. Mesela bir örnekte, Hz. Peygamber'in Medine'de farklı inanç gruplarından insanların birlikte yaşamalarını temin için onlarla bir sözleşme imzalaması ve bunun sonucunda şehirde oluşan barış havası bir ağacın dalları içerisine çizilmiş evlerle anlatılmak istenmiştir. Ağacın dalları, evler arasındaki sokaklar gibidir; ağaç da bir bütün şehir²⁶... Hz. Peygamber'in hadisleri de anlamları ve temaları itibarıyla resmedilebilir. Komşulukla ilgili bir hadis-i şerifin, birbirine yemek götüren günümüz komşularından örneklendirilmesi gibi.²⁷ Görselleri çeşitlendirmek için coğrafya, tarih, İslâm sanat dalları disiplinlerine ait görsel malzemeden de istifade edilebilir. Görsel unsurların eğitici gayelerle kullanımı böylelikle daha üst düzeyde gerçekleşebilir. Mesela bir hat yazısı konulacaksa konuyla ilgili olanı seçilmeli, eserin künye bilgileri, varsa kısaca hikâyesi not edilmelidir. Bir bölgenin adı geçiyorsa doğrudan ona ait bir fotoğraf veya haritaya yer verilmesi düşünülebilir. Görsellerin eğitici fonksiyon icra edebilmeleri için resim alt yazılarına daha ciddiyetle eğilmek, ilgili görsel hakkında yeterli bilgi vermek gerekecektir. Tablo, grafik, şema ve kavram haritalarının kullanımı görseller kapsamında değerlendirilmelidir.

Konuları günümüzle irtibatlandırırken kullanılacak görseller de bir çeşitlilik sağlar. Konuyla irtibatlı olmak şartıyla, olay ve olguların günümüz koşullarıyla bağlantısını kurmayı sağlayacak, öğrencinin öğrenmesini kolaylaştırabilecek açıklayıcı veya örneklendirici nitelikte görseller bu kapsamda kullanılabilir.

²⁴ Bkz. *Çocuk ve Peygamber*, s.79

²⁵ Komisyon, *Peygamberimi Öğreniyorum*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2005, s.48. (İllüstratör: Osman Turhan)

²⁶ Komisyon, *Peygamberimi Öğreniyorum*, s.58 (İllüstratör: Osman Turhan)

²⁷ Bkz. *İlköğretim 5. sınıf DKAB ders kitabı*. İstanbul: MEB Yayınları, 2007, s. 69.

Sanatkârların ve edebiyatçıların mevcut ihtiyacı dikkate alarak eğitimcilere yardımcı olması, ortaya konulacak ürünlerin sadece pedagojik değil, aynı zamanda estetik ve edebî olmasına imkân tanıyacaktır.

Sonuç yerine

Bugün Müslümanların dini anlamada bazı sorunlar yaşadığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu sorunun çözümlerinden biri de Hz. Muhammed'i doğru anlaşılmasını sağlayacak şekilde öğretmekle gerçekleşir. Peygamberler, Allah'tan aldıkları vahiyleri insanlara tebliğ eden ve bu vahiylerin gerektirdiği şekilde nasıl yaşanacağı konusunda onlara örnek olan seçkin kişilerdir. Peygamberler, aldıkları vahiyleri insanlara bildirmenin ötesinde onları açıklamak, öğretmek ve örnek olmakla görevlidirler. Hz. Peygamber de Allah'tan aldığı vahiyleri birlikte yaşadığı insanlara bildirmiş, hem onlara hem de bütün insanlara en güzel ahlâkıyla (Kalem 68/4) örneklik teşkil edecek bir hayat sürmüştür. Tarihte yaşamış şahsiyetler içinde Hz. Peygamber kadar hayatı ayrıntılarıyla bilinen ve sünneti insanlığa miras kalan bir başka şahsiyet yoktur. Yani elimizde iyi bir insan ve iyi bir Müslüman olarak yaşayabilmemizi sağlayacak kadar ayrıntılı bilgilere sahip olduğumuz bir örneklik mevcuttur. Hz. Peygamber'in öğretimi, belli zaman ve mekânlara sıkıştırılmış olayların yaşandığı bir hayatın anlatımı, kronolojik bilgiler silsilesi değildir. Peygamber'in öğretimi, onun davranışlarının ardındaki hikmetin irdelendiği ve onun örnek alınmasını sağlayan bir öğretim alanı olmalıdır. Pedagojik açıdan bu öğretim alanı üzerinde çalışmak, din eğitiminin en önemli konu alanlarından biri olarak çalışılmayı beklemektedir.

Deniz SAĞLAM

Modern Düşüncede İrade Terbiyesi

On dokuzuncu yüzyıl ortalarında ortaya çıkan modernizm kelimesinin kökeni Latince modo'dan türeme modernus kelimesinden gelmektedir. "Yeni ve güncel" anlamında kullanılan modern kavramı, hümanizmin temelinde oluşan Rönesans aydınlanma döneminin devamı niteliğindedir."²⁸ Kavram "5. yüzyıldan bu yana sürekli olarak eskiden yeniye geçişi ifade etmektedir."²⁹ Şöyle ki "modern olarak kabul edilen ürünlerin ayırt edici özelliği "yeni" olmasıdır."³⁰ Yeni olan her şey bir öncekinin yerini alacaktır. Modern çağ bizlerin karşısına hep yeni bir ürün, yeni bir alışkanlık olarak çıkmaktadır. Bu durum insanların kültürel, sosyal hatta siyasal olarak tüm yaşam alanlarına etki etmektedir. Eskiye ait olan geleneksel tüm alışkanlıklar modern düşünce ile beraberinde yeni alışkanlıklar getirmiştir.

"Modernizmin oluşumunda ve sürecin devamında; fikri olarak Aydınlanma Çağı, politik olarak Fransız Devrimi ve ekonomik olarak da Bilimsel Devrim ışığında Sanayi Devrimi belirleyici olmuştur."³¹ Bu süreçte insanoğlu hep keşfeden, üreten bir varlık konumundadır. Günümüze kadar olan değişimlerin temelinde insanın bir üreten varlık olması önemli bir yer edinmiştir. Sürekli üreten insan, zaman içinde hep yenileri ile karşılaşmış ve daha yenisini istemiştir. Modern düşüncenin bir başka tanımı, aslında tam da budur diyebiliriz: Hep "daha

²⁸ Decombo Design Combination. "Modernizm ve Postmodernizm Arasındaki Farklar" 30.09.22, www.decombo.com

²⁹ Harun Kırılmaz, Fatma Ayparçası. (2016), *Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları*. İnsan ve İnsan, Sayı: 8, Sayfa: 33

³⁰ Erkan Perşembe. (2003), *Modernlik ve Postmoderlikte Din Problemi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sayı 14-15, sayfa 160

³¹ Harun Kırılmaz, Fatma Ayparçası. (2016), *Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları*. İnsan ve İnsan, Sayı: 8

iyisi” olsun. Bu anlayış insanların süregelen alışkanlıklarını ve isteklerini değiştirmiştir. Sanayi Devrimin ortaya çıkışı ile başlayan makineleşme, zamanla fabrikalarda sınırlı kalmayıp tüm yaşam alanımıza girmiştir. İnsan artık her işini, ürettiği bu makinelerle yapabilmektedir. İletişimini dahi bu makineleşmiş sistem ile sürdürmektedir. Çağın getirdiği tüm bu yenilikler insanı kolaycılığa, bireyselliğe alıştırmıştır. Teknolojinin üretimi ve kullanımının buna etkisi çok büyüktür. Böylece kişi kendisini kontrol edemez halde teknolojinin içerisinde bulmuştur.

Başta sözü edilen yenilikler tek bir amaç olan insanın yaşam gayesi hayatta kalma mücadelesiyken zamanla modern düşüncenin etkisi altına girilerek ihtiyaç fazlası üretim gaye edinilmiştir. Bu durum insanlar arasındaki çıkar ilişkisini ve menfaat duygusunu kabartmıştır. “İnsan, akli sayesinde insanüstü dinsel ve metafiziksel güçlerin etki alanı olarak gördüğü doğanın gizemini çözmeye başlamış, gizemin çözülmesine koşut olarak da ona hâkim olma, onu kontrol etme ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanma yönünde büyük arzu duymuştur.”³²

Modern dönem dediğimiz sanayi devrimini insanın kendi gizemini keşfetmeye başladığının ilk göstergesi sayabiliriz. Şöyle ki, o döneme kadar Batı dünyasında insan hayatında önemli bir yeri olan kilisenin, kişinin kararları üzerinde etkisi büyüktü. Aydınlanma dönemine kadar kilise insanlar üzerinde büyük bir güce sahipti. Modern dönemde akıl merkeze alınca insan, evreni, kendini, çevresini akıl ve onun ürünü olan bilim ile anlamaya başlamıştır.

İnsan duygu ve düşünceleri olan ve bunları kontrol edebilen bir varlıktır. Bu kontrol yeteneği irade olarak adlandırılmaktadır. Şöyle açıklamak gerekirse “ruhumuzu iki atı birden dizginlemeye çalışan bir sürücü gibi düşünebiliriz. Atlardan biri olumlu kişilik özelliklerimizi temsil etmekte, diğeryse kötücül dürtülerimizi.”³³ İşte burada tercih bize bırakılmış olup kontrol kendi elimizdedir.

Günümüzde modern düşünce üzerine yaşayış hâkim olup modernizmin getirmiş olduğu yenilikler ve kolaylıklar insanı bireyselliğe ve kolaycılığa itmiştir. Bu durum insanda irade bakımından zayıflık göstermektedir. Çünkü insan emek vermeden ulaştıkça

³² Gürsoy Akça. (2005), *Modernden Postmoderne Kültür ve Kimlik*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 15, Sayfa 3

³³ Cal Newport (çev: Cansen Mavituna), *Dijital Minimalizm*, Metropolis Yayınları, Ağustos 2022, İstanbul, Sayfa 38-39

tembelleşmiş ve istikrarlı olma alışkanlıklarını yitirmiştir. Modern zamanla gelen teknolojideki yenilikler insanı bu duruma getirmiştir. Bu konuda ne yapmak gerekir? İnsan iradesini nasıl terbiye eder? Günümüzün getirmiş olduğu konfor alanında irade terbiyesi mümkün müdür?

“İnsan, yaratılış itibarıyla diğer canlılardan daha üstün yeteneklere sahip bir varlıktır. İnsanın üstünlüğü sorumluluğunu da beraberinde getirmektedir.”³⁴ İşte bu sorumluluk insanda irade olarak adlandırılmaktadır. İnsanın üstünlüğü akli bir varlık olma sebebiyle seçimlerinde aranmaktadır. Bu seçimlerdeki tercih tamamen kendisine bırakılmıştır. Eğer insan bu bilincin dışına çıkarsa iradesinde emin olmakta zorluklar yaşayacaktır.

Günümüzde maalesef birçoğumuz bu bilincin dışına çıkmış bulunmaktayız. Sebebi yine bizden kaynaklanmaktadır. Modern düşünce çağı birçok alışkanlığımıza yön verir durumdadır. Hemen elde etme arzusu ve günümüz imkânlarıyla elde etmenin kolaylaşması insana bir durma noktası bırakmamaktadır. Tüm bunlar kişinin iradesinin zayıflamasına sebebiyet vermektedir. İyi ve kötü olanı, işe yarayıp yaramayacağını değerlendirmez, ayırt etmez olmuştur. Bu konuda yapılacak şey nedir? Öncelikle durumun farkında ve bir şeylerin yanlış gittiğini bilincinde olmalıdır.

Burada yapılması gereken ilk şey modern çağın getirmiş olduğu yeniliklerin yararlarının yanında zararlarının da farkında olunmasıdır. İnsan iş gücünü azaltan ve birçok alanda kolaylık sağlayan teknolojik gelişmeler insanları da makineleştirmiş durumdadır. Kişi sadece kendisi varmış gibi düşünmekte ve yaşadığı toplumdan kendisini soyutlamaktadır. Kendisini soyutlayan birey daha da bireysel yaşam alanına sıkışıp hayatı sadece sosyal medyalarından ve orada akıp giden kusursuz hayattan ibaret saymaktadır. Bunlar kişiyi en lükse kolay yoldan ulaşmanın imkânlarını aratmaktadır. İyi ile kötüyü ayırt edemeyen kişi sadece kendi menfaati ve çıkarları doğrultusunda tercihler yapmaktadır.

Gelinen bu noktada kişi farkında olup istikrar sağlamaya niyet ederse iradesini terbiye etmesi mümkün olacaktır. Öncelikle kişi muhasebesini bu noktada iyi yapabilmelidir. Nelere zaafı olduğunu belirlemeli ve onları tedavi etmelidir. Eğer kişi kendisinde bir değişim isterse bu imkânsız değildir. Modern dönemin bizlere sağladığı kolaylıklar çok cazip gelmektedir. Eldeki imkânları yok saymak elbette imkânsızdır ama burada sınır koyabilmek çok önemlidir. İrade terbiyesi burada başlayacaktır. Önümüze sunulan kolaylıklara ve imkânlara rağmen

³⁴ Ahmet Akgüç. (2008), *İnsan İradesi ve Sorumluluğunun Kategorik ve Zihinsel Varlık Temelleri*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 7, sayfa 252

istek ve arzularında sınırlama koymayı başarırızsa içerisinde yaşadığımız modern zaman bizi kendisine bağımlı kılamaz.

Sonuç olarak modern düşünce ve gidişata rağmen tercihlerimizi yeniden kendi elimize alabiliriz. Burada izlenecek ilk yol, farkında olmaktır. Daha sonrasında çağın bizlere vermiş olduğu imkânların faydasını ve zararını ayırt etmek olmalıdır. Modern düşünceyle beraber teknolojik gelişmeler karşı konulamaz teklifler sunmaktadır. Bu cazip tekliflerin kişiyi hangi yönde etkilediği çok önemlidir. İnsanı insan yapan faktörlerden olarak; bir arada olma, sadece kendini değil ötekini de dikkate alma hasletleri modern çağ ile kaybettiğimiz özelliklerimizdir. Yenilikler bir anda gelmediği gibi alışılan kötü şeyleri terk etmek bir anda olmayacaktır. Kişi bu anlamda da kendisine zaman tanımalıdır. Sabır ve istikrar, kişinin iradesini terbiye etmesinde iki önemli kavram olacaktır.

Modern düşünce insanın arzu ve isteklerini ön plana çıkartan bir yaşam biçimini sunmaktadır. İstek ve arzunun ön planda olduğu toplum yapısı, nefsinin kölesi olmaya mahkûmdur. Bu mahkûmiyet insanın ihtiyaçlarının yalnızca maddî olduğu düşüncesini benimsetir. Hâlbuki insanın sadece maddi istekleri yoktur, insan aynı zamanda bir ruhani/manevi varlıktır. Bu yüzden tercihlerimiz sadece bizi değil ötekini de ilgilendirir. Modern dönemle birlikte gelen kolaylıklar cezbedicidir. İnsanoğlu bu durumda tercihlerine özen göstermelidir. Yenilikleri iradi açıdan iyi veya kötü yönde kullanmak kişinin elindedir. Bu sebeple modern dönemde de kişi iyinin ve kötünün seçimlerinde dikkat eder, iyilik yönünde kararlılık gösterirse her zaman iradesini terbiye etmesi mümkün olacaktır.

Arzu YAVUZ ÜNLÜTÜRK

**-Aşka Boyanmış Bir İdeal-
Nurettin Topçu'nun Düşüncesinde
Eğitim ve Öğretime Dair Bir Mülâhaza**

“Şer, şefkatle tedavi edilir.”

“Bir de kalkmış belki kendimden birine, ondan öbürüne geçer, bir merhamet yangını çıkar da bütün ülkeyi sarar diye tımarhanelik bir hayalin peşine düşmüş gidiyorum” diyordu Necip Fazıl Kısakürek’in Reis Bey’i. Tıpkı Reis Bey gibi Nurettin Topçu da “merhamet” diye sesleniyor yazdığı onlarca eserin satır aralarında. Büyük bir düşünürün kıymetli fikirlerini kısacık bir mülâhazaya sığdırmak, fikre merhametsizlik olsa da bir eğitimci olarak “Türkiye’nin Maarif Davası” ile ilgili okur notlarımı bu yazıda paylaşmak istiyorum.

Sorbonne gibi bir üniversitede o tarihlerde doktora yapan ilk Türk olan, tez savunması hocaları tarafından ayakta alkışlanan, kendisine teklif edilen ödülleri kabul etmeyerek onların yerine sadece üniversitenin kapısında bir gün dahi olsa Türk bayrağının dalgalanmasını isteyen ve bu arzusu gerçekleştirilen Topçu, kendisine yapılan tüm teklifleri geri çevirerek ülkesine dönmüştür. Bir mütefekkir olarak yeri üniversite olması beklenirken kırk yıl liselerde öğretmenlik yapmaya mecbur edilmiş Cumhuriyet Dönemi düşünce insanlarından Nurettin Topçu, bütün hayatını bu memleketin meselelerini anlamaya, çözüm üretmeye adanmıştır. İdealizmini kaybetmeden milli kimliği yeniden inşa etmek için *maarif davası* olarak adlandırdığı eğitim meseleleri ve esasında ahlâk üzerinde durmuştur.

Maarif yani eğitim meselesini bir ölüm kalım mücadelesi olarak ele alır düşünür. Zira bir milletin kökleriyle ilişkisini muhafaza eden, onu büyütüp besleyen eğitim hizmetleri olduğu gibi kendi köklerini yok edecek, ecdadıyla bağlarını koparıp taklitçi, kimliksiz bir millet inşa edecek olanda eğitimidir. Türkiye’de yüzyıldan fazla bir zamandır yapılan maarif

çalışmalarının bu milleti, Fransız, İngiliz, Alman ve günümüzde de Amerikan kültürüne emanet ettiğini, savaş meydanlarında değil asıl bu maarif meselesinde yenildiğimizi acı bir şekilde dile getirmektedir. Zira ruhi şahsiyeti inşa etmek, eğitimin işidir. Eğitim, düşünürün ifadesiyle maarif meselesi ilkokuldan üniversiteye her açıdan ciddiyetle ele alınmalı, binası, öğretmeni, öğrencisi, müfredatı bir hakikat arayışında olan felsefesiyle topyekün değerlendirilmelidir.

Ona göre çocukluktan yetişkinliğe kadar tüm süreçlerde bir mili şuur oluşturmanın yolu maarif alanında yeni inkılaplar yapmaktır. Zira millet ruhunu yapan, maariftir.³⁵ Fert gibi milletin tabiatı da atalarımızdan aldığımız miras ve eğitimle şekillenir. Kendi özünden neşv ü nema bulmayan bir maarif, taklitçi, birbirine düşman, ortaya bir hayat değeri koyamayan, şahsi bir sanat ve din anlayışına sahip olmayan mektebe girdiği gibi çıkan fertler meydana getirecektir. Nurettin Topçu, eğitimin bütün kademelerini tek tek incelerken temel aldığı felsefenin ana noktası, merhamettir. Çocuğa ilk öğretilecek husus, hürmettir. “Hürmet ibadetin temeli, ruhudur.” Kendisine, hemcinsine, kâinata merhamet nazarıyla bakmayı öğrenen çocuğun temel gayesi, Hira Mağarasından bin dört yüz yıl önce kainatta yankılan sesin peşine düşmek olacaktır. Bu sesin ilhamıyla hakikatin peşinden koşacak, hizmet aşkına dönüşen merhametiyle bu âlemin ihtiyaçlarına cevap verecektir.³⁶

Düşünür, ruhi şahsiyetin bir nakış gibi merhametle, hürmetle içten dışa doğru bir kanaviçe gibi işlenmesi gerektiğini söyler. Aksi takdirde maddi şahsiyete kıymet verilecek, bundan da ancak hoyratlık ortaya çıkacaktır. Ruh yerine bedeni yüceltmek, insanı ihtiraslarının kölesi yaparak birbirini spor müsabakalarında boğazlayacak noktaya gelen, sanat zevki olmayan, maddiyat peşinde koşan, başarıyı sadece diploma olarak ölçen aşksız, kindar bir nesil ortaya çıkaracaktır.³⁷ Düşünür o günden bugüne hiçbir şeyin değişmediğini fısıldar gibi; *“Bu günkü gençlik, gülmek eğlenmek için yaşamaktadır. Gencimizin ruhu sarsıntı halindedir. Gençler spor, siyaset ve kazançtan ibaret üçüzlü hayat maddeciliğine daha beşikten başlayarak meftun yetişmektedirler”* demektedir.³⁸ Topçu önce durum tespiti yapmış, eğitimin aksayan yönlerini, yapılan yanlış uygulamaları, muallimin, talebenin, mektebin olduğu hali ve olması gerektiği durumu birer birer resmetmiştir. Batıda eğitim almış bir münevver olarak en ufak bir eziklik duygusu yaşamadan meseleleri ele almakta, bir millet şuurunu oluşturmanın yolunun çocukluktan başlayarak o çocuğun yetişeceği şehirleri inşa etmeye kadar bir ufuk çizmektedir. Öyle ki şehirler, çocuğun ruhunu inkişaf ettirecek yapıda olmadığına o çocuğun ruhu boğulacak ve dolayısıyla bir milletin de geleceği yok olacaktır.

Mektep sadece dört duvarı olan bir bina değildir. Bir şahsiyet aşılama, bir ruh verme müessesesidir. Bütün bir kâinata merhamet aşısı yapacak bir nesil için her bina eğitim vermeye müsait olmamaktadır. *“Mekanını yapamadığımızdan bellidir ki, işin ruhunu bilmiyoruz. Mektebi ruha idrak etseydik mekânda da yerine getirebilirdik... Eğer bu milletin azamet ve tarihine yaraşır milli mektebi, kendi varlığını hakkıyla ortaya koyabilmiş olsaydı, bugün ne dini ticaret vesilesi yapan mevlidci ve duacıların serseri feryadlarının şehrin sokaklarına serpilmesine dini kültür diyenlerin, ne de tarihini altından bir dehliz gibi dolduran*

³⁵ Topçu, Nurettin, *Türkiye'nin Maarif Davası*, Dergay yay. İstanbul, 4. Bsk. Aralık 1998, s. 27.

³⁶ A.g.e, s. 111-113.

³⁷ A.g.e. s. 110.

³⁸ A.g.e.s. 75.

*Türk büyüklerinin ismini anmayı milli küfür gibi bir şey sayıcı zavallı nesillerin karşısında olurduk*³⁹ diyerek üzüntüsünü dile getirmektedir.

Okul yerine mektep kelimesini kullanan Topçu, bir Türk mektebi binasının olmadığını söylemekle beraber eğitimin illâ ki, dört duvar arasında olmayacağını ifade etmektedir. Düşünür, milli mektep fikri üzerinde durmuş ve ders, talebe, muallim ve mektebin milli mektebin dört duvarı olduğunu vurgulamıştır. Şöyle tarif eder Topçu, mektebi “...bir mektep ki, bizi kendi ruhumuza kavuştursun; her hareketimizin ahlâkî değeri olduğunu tanıtsın, hayâya hayran gönüller, insanlığı seven temiz yürekler yetiştirsın; her ferdimizi milletimizin tarihi içinde aratsın, vicdanlarımıza her an Allah’ın huzurunda yaşamayı öğretsin. Bu mektepte edebiyat, tarih ve felsefe kültürü başta gelecek ve onun yetiştiricileri sadece bir memur değil, örnek insan olacaklardır.”⁴⁰ Ders, hakikatlerin araştırıldığı en temiz Türkçeyle içten dışa bir yolculuğun yapıldığı bir yerdir. İlk öğretimin gayesi kalbin terbiyesi, orta öğretimin gayesi ise akıl terbiyesidir. Yüksek öğretim ihtisas için vardır. İlk okulda dindeki aşk ideali aşılır çocuğa. Bu aşk idealiyle çocukta hayata ve başkalarına dair sevgi oluşacak, başta kendisi olmak üzere merhamet nazarıyla bakmayı öğrenecektir, kainâta. Orta mektepte ve lisede aklını terbiye eden genç, hem Doğu’nun hem Batı’nın alimlerini en ufak aşağılık duygusuna kapılmadan bilecek, bütün ilim dünyasını milletler üstü bir anlayışa kucaklayacak ancak ilim ve sanatını milli bir zihni yapıyla inşa etmesini bilecektir. Bu bağlamda Nurettin Topçu, ilk öğretimde ve lisede musikiye büyük bir önem vererek derse başlamadan önce talebelere musiki dinletilmesi gerektiğini, insan ruhunu ulviyete taşıyacak olan musikiyi dinlemenin gençlere tesirinin birçok nasihat, konferans ve sözden daha etkili olacağını ifade eder. Ahlaki kültürün başlıca konusunun musiki olduğunu ve milletçe bu terbiyeyi edinmeye muhtaç olduğumuzu ifade etmektedir.

Müfredat hakkında geniş değerlendirmeler yapan düşünür, müfredatın ve talebenin bilgisinin değerlendirilmesi olan imtihanların ders hocaları tarafından değil de bağımsız bir komisyon tarafından yapılması gerektiğini, bu sayede muallimin sadece kendisini geliştirmek ve yetiştirmek için uğraşacağını ifade eder. Muallimlerin kendilerini geliştirmek için uğraşmadığını, öğretmenler odasında siyaset, spor, para konuşulduğunu esfle dile getirerek ideal muallimliğin zamanında derse girip çıkmak ve okul müdürüne itaat olarak tanımlandığını, bunun da muallimle ilim adamı arasında bir uçurum yaratarak muallimi sıradan bir memur seviyesine indirdiğini üzüntüyle dile getirmektedir. Zira ona göre muallimin mesuliyetleri çoktur. Ticaretten siyasete, fertlerden aileye tüm toplum katmanlarında mevcut olan sorun ve ahlaksızlıklardan muallimin mesul olduğunu, her birimizin ruh yapısını muallimlerin şekillendirdiğini ve bu yüzden muallimin her şeyden evvel bir sanatkâr olması gerektiğinin altını çizmektedir. Muallim işini aşk ile yapıp bu kutsal vazifeden başkaca bir iş görmeyen, ibadet şuuruyla talebesinin hem kalbini hem ruhunu hem de zihnini işleyen kişidir.⁴¹ Muallim model olmalıdır her şeyden önce, fikri, düşüncesi hür olmalıdır. En temel vazifesi, Nurettin Topçu’nun üzerinde en çok durduğu konu olan merhamet aşını yapacak kişi muallimdir. “...Ruhumuza aşilar yapan doktor olarak muallim, ruh dünyamızın hem duygu hem bilgi hem de irade bölgelerinde tedavisini ve aşilarını yapmaya mecburdur. Şayet bunlardan bir kısmı ihmal edilirse ruhî yapı buhran içinde

³⁹ A.g.e. s. 99-100.

⁴⁰ A.g.e. s. 42.

⁴¹ A.g.e. s. 69.

kalır, sayıklar ve kendine gelemmez. Duygular sahasında eğitim en küçük yaşta başlayacaktır. Kalbe yapılan ilk aşı, merhamet aşısıdır. Sonra, hemcinsini sevmek ve sevdiği için aldatmamak, ihmâl etmemek aşıları yapılır, cemaat sevgisi verilir. Böylece aşkın terbiyesinden sonra ferdin şahsiyeti işlenir. Her hareketinde kendinin olma, kendi kendine bağlı kalma aşıları verilir. Arkasından mesuliyet duygusu gelir ve fert, bu köprü vasıtasıyla hareketlerin âlemine aktarılır...⁴²

Muallime büyük vazifeler yükleyen Nurettin Topçu, aynı şekilde talebeyi de toplumda çok önemli bir mevziye yerleştirir. Talebelik başlı başına bir iştir ve o, toplumun önünde gitmesi gerekendir. Avare insanlar gibi yürümez. Şehirlerin manevi zabıtalı olan din adamlarının hemen yanında olması gereken, talebelerdir. “Siz büyük adamlarsınız, halka karışmak size yakışmaz! Siz halkın önünde yürüyeceksiniz!” diyerek salt diploma ve gelecekte bir mevki edinme gayesiyle talebe olunmayacağını “disiplinin kainattaki nizam gibi bir zaruret olduğuna, inanmış, diğer içtimai sınıf insanlarına örnek olacak kabiliyette bir üstün namzedidir. Çocukluk mesleğini hakkıyla başarmış, talebelik mesleğine siyasi maksatlı dernekçilik, sporculuk, izcilik gibi çok küçük meslekleri bulaştırmayan şerefli insandır”⁴³ diyerek ulvi bir vazife yüklemektedir.

Burada Topçu'nun eğitimle ilgili önerilerine de kısaca değinmemiz yerinde olur. Topçu'ya göre lise tahsilinin son iki yılında ihtisaslaşmaya gidilmesi yetersizdir. Lise eğitimi tamamen ihtisaslaşma üzerine temellendirilmeli, her şeyden biraz bir şey öğretmek yerine talebenin derinleşmesi sağlanmalıdır. Lise tahsili yapamayacaklar için de köylerde ziraat, teknik gibi alanlarda iş mektepleri açılmalı, aritmetik, tarih ve din dersleri okutulmalıdır. İlk öğretimden liseye kadar öğrencilere irade eğitimi verilmeli, ahlak, estetik, metafizik, sanat eğitimi yapılmalıdır. Eğitimin ilk öğretimden liseye kadar döne döne tekrarının yapılması, ihtisaslaşmanın olmaması, aşağılık duygusuyla dilimize yabancı kelimelerin sokulması, ilim hayatımızın günlük hayatın realitesine teslim edilmesi, ruhun bilgisinden ziyade madenin bilgisinin verilerek müsbet ilimlerin müfredatının cansız bir yığına dönüşmesi, dini öğretimin bir rivayet bilgisine indirgenerek ruhun inşasından vazgeçilmesi gibi hususlar gençlikte tarifsiz yaralar açmış, Türk milletinin istikbalini tehlikeye atmıştır.

Hâsılı, Topçu'nun dile getirdiği hususlar gerçekte bugün için de güncelliğini korumaktadır. Nicelikten ziyade niteliklerin altının çizildiği konular göz önünde bulundurulursa, özellikle günümüz talebeleri/gençliği açısından, yukarıda dile getirilen metod ve önerilerin ne kadar yerinde olduğu görülür. Bu açıdan düşünürün, Maarif Davası isimli eserinin, hemen her muallimin kütüphanesinde bulunması gerektiği kanaatindeyiz.

⁴² A.g.e s. 68.

⁴³ A.g.e. s. 101.

Ahmet Ali GENCEL

Beslenme ve Terbiye İlişkisi

Beslenme; insanın en temel ihtiyaçlarından olup insan için gerekli olan enerjinin karşılanması ameliyesidir. Kur'an ve sünnete göre beslenme; ubûdiyet maksadıyla yaratılan insanın hayat temelini teşkil eden mühim nimettir.

Beslenmeyi gerektiren gıdaların, haram-helâl, pis-temiz gibi taşıdığı özellikler yönünden tesir eden değerler, insan şahsiyeti üzerinde müsbet-menfi izler bıraktığı psikolojik bir tesbittir. Bu mevzuda Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: "Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden helal, iyi ve temiz olarak yiyin ve inanmakta olduğunuz Allah'a karşı gelmekten sakının."⁴⁴ "Ey Peygamberler, temiz şeylerden yiyiniz. Ve iyi ameller işleyiniz. Doğrusu ben, sizin yaptığınız şeyleri tamamen bilirim."⁴⁵ Görülüyor ki, sağlıklı kulluk için, sağlam insan karakterine kavuşmak için, helal, iyi ve temiz olanı yemek ve dengeli beslenmek icabetmektedir.

Beslenmek aynı zamanda hayata bakışın farklılığını, alışkanlıkların değişkenliğini, tercihlerin çeşitliliğini yaşamaktır. Binaenaleyh beslenmek karın doyurmaktan ibaret değildir ve bir coşkunluğun, bir sosyalizasyonun, bir kültürün önemli ölçüde tezahürüdür.

Sağlıklı, doğru ve dengeli beslenmek için beynimizi ve dilimizi iyi terbiye süzgecinden geçirmek durumundayız. Bir araştırma sonucu şöyledir. "Leed's Üniversitesi araştırmacıları, yediğimiz yemeğin yüzde 20'sinin vücudumuzun ihtiyacı olduğunu, kalan yüzde 80'inin ise yaşadığımız duygusal boşluğun tatmini için yediğimizi söylüyor."⁴⁶ Bu açıdan insanın "ebedi yaşama" arzulu olduğunu biliyoruz. Ne var ki, dünyada ölümlüdür. İnsan, dünyanın "imtihan meydanı" olduğunu unutmamalı, engin ve zengin bir ruh taşıdığı farkında olmalıdır. Latif

⁴⁴ Maide suresi, 88.

⁴⁵ Mü'minun suresi, 51.

⁴⁶ www.elmaelma.com

ve derin duygularını aklın ve vahyin ışığıyla aydınlatmalıdır. İki dünya eksenli bir “beslenme terbiyesi”nden geçmesi gerektiğinin bilincinde olmalıdır.

“Dengeli beslenmek için yemek planı (menü) ve bunun için de yemek tariflerine ihtiyacımız kaçınılmazdır. Elbette çok zengin yiyecekler ve doğru beslenmek ayrı ayrı şeylerdir. Yeme ve içmede; vitamin, protein, karbonhidrat, kalsiyum vs. yönünden ihtiyaç önemlidir. Bu yüzden isabetli bir sofraya bilgisi, yemek bilgisi ile iç içedir.”⁴⁷

Beslenmenin asıl gayesi; “haz” almak ve “keyiflenmek” değil, “gıdalanma” ihtiyacını doğru ve dengeli bir şekilde temin etmektir. İnsana düşen, sağlığını koruma terbiyesi ile iç içe olması, mizaca uygun beslenmesidir. Her gıdanın her bünyeye uymayacağı bilincinden hareketle, mesela genetiği değiştirilmiş gıdalarla beslenme konusunda kişi dikkatli olmalıdır.

İnsan vücudunu ve ruhunu dinamikleştirerek, çöküşünü önlemelidir. Bunun için de Kur’an ve sünnetin aydınlık ikliminin terbiyesi ile donanımlı olmalıdır. Bu husus beslenme mevzuu için olmazsa olmazdır. Bu minval üzere sağlıklı ve “mü’mince” beslenmenin “ilahi bir emir”, temiz yemenin “salih amel”, ihtiyaç dışında yemenin “israf” olduğu bilinciyle terbiyelenmek, insanı mutlu ve müreffeh yaşama imkanına kavuşturur. “Semavi metinlerin, insanın yemesi içmesi hususunda gösterdiği titizlik ve bu konuya ayırdıkları bahisler insanı hayrete düşürecek kadar çok ve çeşitlidir. Kur’an’ın nerede ise tüm surelerinde yeme içmeye doğrudan ya da dolaylı temas vardır. Çünkü insanda var etmek istediği güzel ahlakın bile yenilip içilenlerin temiz olup olmamasıyla doğrudan ilgisi var. Mü’minun (inanananlar) sûresinin 51. ayetinde Cenab-ı Hak; “... Temiz gıdalardan yiye ve salih ameller işleyin” buyurarak güzel, ahlâklı, iyi, başarılı olmasını isteyen kullarına “temiz gıdalarla beslenmeyi önerir.”⁴⁸

“Beslenme terbiyesi” ile kendisini yetiştirememiş insanlar; hastalıkların başlıca sorumlusu kendisi olduklarından, ölçsüz ve tedkiksiz yemenin bir tuzak ve pranga olduğundan hastalıkların temelini “aşırı tokluğun” oluşturduğundan habersizdirler. “Beslenme terbiyesi” ile kendisini yetiştirebilmiş insanlar şu gerçeğin farkındadırlar: “İnsanlar en çok hastalıktan, aç kalmaktan ve ölümden korkarlar. Bu nedenle insanoglunun tüm çabası ölümden kaçmak için yiyecek biriktirmeye ve tedavi aramaya yöneliktir. Hz. Adem’den (a.s.) bu yana kurtuluşa götüren yol hiç değişmemiştir. Bu yol Kur’an ve sünnet yoludur. Hiç değişmeyen bu yolun sağında ve solunda değişenler sadece imtihan sahneleridir. İhlasla Allah’a ibadete ve sünnetlere sarılan her şeyin Allah’tan geldiğine inanan ve musibetlere sabreden, dünya kaynaklarından sadece ihtiyacına yetecek kadarını harcayan kurtulur (inşallah).”⁴⁹

Bir diğer hususta “tayyibât” meselesidir. Tayyibatın birinci manası; “manen temiz-helâl olan” şeylerdir. İkinci manası; “madden temiz-sağlığa uygun” şeylerdir. (Yani “GDO” vb. ile yapılmış olanlar değil) Böyle bir gıda beslenen kişiden salih amel (insanca yaşam) beklenir. Allah bunu elçileri üzerinden kullarına göstermek istemiştir.

Soru: “Türk mutfağında sini, niçin yuvarlaktır?”

⁴⁷ *Soframız*; H. Güler Vural Elit Kültür Yayınları; 2009

⁴⁸ *Can Boğazdan Çıkar*; Mehmet Ali Bulut, Hayat Yayınları; 2013.

⁴⁹ *Gerçek Tıp*; Dr. Aidin Salih, Yazı Yayıncılık; 2008.

Cevap: “Yuvarlak olmak eski Türk inanışında hem göklerin (evrenin) yuvarlak oluşuna işarettir, hem de Allah’ın, âlemi en güzel bir şekilde yaratmış olduğuna işarettir. Çünkü yuvarlak bir sinide yemek kabı sofranın tam ortasına konulur. Herkes o tek kaptan yemek yer (kibrin önlenmesi). Mevlevilikte uzun kaşıklar vardır. Sini etrafına dizilen kişiler, elindeki uzun kaşıkla karşısındakinin ağzına yemek verir. Böylece birbirini beslemiş büyütmüş olurlar. (terbiye). Bugün sofrada herkes kendine özgü kaptan yemek yiyor. Aynı şekilde sinideki tek kapta bulunan yemekten herkes ancak kendi önünden yedi. Başkasının önüne yemekten, daha iyi gelmiş olsa bile, onu alamazdı (edep). Yine yemeğe herkes (evin dedesi, ninesi, babası, anası, kardeşleri –büyük aile- misafirler vb.) eşit seviyede oturmuş olurlardı (adalet ve hakkaniyet). Böylece herkes iç dünyasında sofradaki başka birinin haksızlığa uğramış olmadığı bilincine ererdi.

Eski Türk mutfağı ve eski yemeklerimizden bir örnek; keşkek, yoğurt, börek, pastırma vb. bunların gündelik ve sağlıklı hayatla ilgisi. Meselâ “pastırma” ömürleri at sırtında geçen Türk askerleri için önemli bir gıda olmuş. At sırtında günlerini geçiren, at sırtında uyuyan, haftalarca yol giden bir neferin heybesinde önemli bir yiyecektir pastırma. Çabuk bozulmaz, besleyici, doyurucu bir yiyecektir. Bu tür yiyeceklerin Türk mutfağı ile ilgisi açısından “sağlam kafa, sağlam vücutta bulunur” sözünü hatırd tutmak gerekir. Bu açıdan kişinin doğru düşünebilmesi, vücut sağlığının iyi olmasına bağlanmıştır. Vücut sağlığı ise doğrudan beslenme ile ilgilidir

İnsan, midesinin iştahına yenik düşmemeli, yeme içme düzenini disipline edebilmeli, kısaca; “irade terbiyesi” ile donanımlı “insan” olmalıdır. Bu mevzuda Peygamberimiz (s.a.v.) “Kişinin, her iştahını çeken yemesi israf olarak yeter” buyurmuşlardır.⁵⁰

Netice itibariyle;

- Acıkmadan yemeyi, doymadan kalkmayı,
- “Az ye, az uyu, az konuş” ilkesine tutunmayı,
- “Şifa”nın hazmetme ameliyesinde olduğunu,
- En güzel diyet uygulamasının “beslenmede sünnete riayet” olduğunu,
- “İrade terbiyesi” ile olgunlaşarak sağlıklı beslenebileceğimizi unutmamalıyız.

Bu ve buna benzer gerçekler ışığında “beslenme ve terbiye ilişkimizi” sağlam bir zeminde yürütmüş oluruz.

⁵⁰ İbn-i Mace; Et’ime; 51.

Meltem GÖKMEN

Askerî Terbiye

Terbiye Türkçe kaynaklarda iki anlama gelmektedir. İlk anlamı büyötmek, yetiştirmek; diğer anlamı yumuşatmak şeklindedir. Biz bu yazıda askeri eğitim üzerinde duracağımızdan ilk anlamına yoğunlaşacağız.

Askerlik ölkemizde yirmi yaşına gelmiş her erkek bireyin yerine getirmesi gereken vatani bir sorumluluktur. Niçin yirmi yaş ? Öncelikle mecburi okul okuma süresi on sekiz yaşında tamamlanır. O yaşa kadar erkek bireyler ebeveynlerinin gözetiminde hayat sürer ve üzerlerinde çok da bir sorumluluk olmaz. Lise eğitimi tamamlanıp okul süreci bittiğinde iş hayatı başlar ve erkek bireylerin karakterleri oturma sürecine girer. Belirli alışkanlıklar kazanılır. İşte bu noktada askerlik başlar. Alışılmış hayatın biraz dışında bir dünya bekler asker adaylarını. Sabah kalkma vakitleri, yapmaları gereken sorumluluklar, talimler ciddi bir disiplin ortamında gerçekleşir.

Bireylerin karakter gelişimlerinde askeriye esaslı bir değişiklik getirir. Konunun bir de şu boyutu vardır. Dünya milletlerinin en önem verdiği konuların başında ölkelerinde huzurlu ve bağımsız bir şekilde yaşamaktır. Bu ortamın oluşmasında en önemli görev askeriye'nin sağlamlığıdır. Bir ölkenin askeri yapısı ne kadar sağlam olursa dışarıya karşı gücü ve kendine güveni de o derece yüksek olur. Bu nedenle askeri ortam, askerleri her şarta ve koşula hazırlamak ister. En sıcak veya en soğuk hava şartları dahil olmak üzere biyolojik durumlar ve her türlü sıkıntının gelebileceği psikolojik ortama asker hazır olmalıdır.

Askeri antremanlarda bedensel gücü gerektiren ve onu geliştiren çeşitli uygulamalara gidilir. Bu da askeri biyolojik ve psikolojik olarak daha zinde hale getirir. Askerliđi meslek olarak seçenlerin geçtiği terbiye ve normal askeri görevini yapan bireylerin eğitimleri de farklılık gösterir. Normal askerlik görevini tamamlayan bir birey, bedensel ve zihinsel olarak daha gelişmiş şekilde oradan ayrılır. İleriki hayatında aile sorumluluğu üstlenmeye daha

hazırdır. Askeriyeye girdiği halinden daha farklı ve ağır şartları gerektiren ortamlara donanımlı hale gelir.

İnsan dünyada bir yolcudur ve bu yoldaki hedef her gün biraz daha olgunlaşmaktır. İnsan-ı kamil olma yolculuğu da denilen bu olgunluk, terbiye ile olur. İlk terbiye ailede başlar. Tasavvuf, iş dünyasındaki usta çırak ilişkisi, yaşadığımız günlük problemler de dahil hepsi bizi olgunlaştırmak yani terbiye etmek içindir denilebilir.

Emrah ALTINKILINÇ

İnsan ve İnsan Terbiyesi Üzerine

Tabiat kelimesi normal olan “huy, karakter” anlamlarına da gelir. İnsan dediğimiz varlık esasen çok değerli ve önemli olduğu kadar, en aşağı derecelere de kendini düşürebilir. Tîn Suresinde bu konuda şöyle ifade edilir: “İncire, Zeytine, Sina Dağı’na ve şu Emin Beldeye yemin ederim ki, biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik.”⁵¹ Bu ve buna benzer birçok ayette bahis üzerine ifadeler bulunur. İnsan fitraten doğumunda bir melek temizliğinde dünyaya gelir ve dünya hayatında zaman geçtikçe her şey değişebilir. Birşeyi dağıtmak, parçalamak kolay ama onarmak ve birleştirmenin zor olduğu gibi. İnsan hayatı da bu durum üzerine ilerler fakat zor olan güzel olur. Önemli olan temiz yaratılışımızı aynı tabiat ve fitratta sürdürebilmektir.

Doğuşunda melek saflığı bulunan insanda imtihan gereği kötü hissiyatlar da bulunur. Yaşamın asıl zor kısmı bu bölümde devreye girer. Çocuk yetiştirilme tarzına, yetiştirildiği ortama, anne ve babasına veya yaşamının bulunduğu kültüre göre şekillenir. Kur’anın ilk ayetinde bizlere belirttiği gibi okumayı, zâtını tanımamız için kutsal kitabın farklı yerlerinde bize bildirmiştir.

İnsanın tabiatında merak etme hissi bulunur. Merak, araştırma ve doğruya gitmemizde önemli bir etkidir. Çocuk nasıl ki, konuşmayı öğrendiğinden itibaren her şeyi merak eder ve öğrenirse, insanlar da yaratıcısını öğrenmelidir. Fakat çoğu zaman bu durumu insanlarda göremeyiz. Sorun belki de hayata bakış açımızdadır. “Güzel gören güzel düşünür,

⁵¹ Tîn Suresi, 1-5 Ayetler.

güzel düşünen hayatından lezzet alır”⁵² derler. İnsanların hayatlarında aradıkları şeyler, onları beklemedikleri veya hiç ummadıkları noktalara sürükler ve tatsız bir yaşantının ortasında bırakıverir. Bu sebepten merakımızı doğru yönde kullanmak, güzel ufuklar açar.

İnsanda terbiye edilmesi gereken şey nedir? Terbiye etmemiz gereken şey gözümüz müdür yoksa elimiz mi? Belki temelde terbiye etmemiz gereken nefsimizdir. Çünkü nefsin terbiyesi, her şeyden güç ve temelde yer alan unsurdur. Maddi hırs, haset, kıskançlık gibi diğer tüm kötü hasletlerin temelinde nefis yatar. Bahsedildiği gibi insan, fitraten melek masumluğunda doğar fakat hayatta karşılaşacağı zorluklar günahlara ve kötü durumlara yöneltir. Dolayısıyla buradan hareketle insan, terbiyesi gerekli midir sorusuna kesin bir cevapla evet diyebiliriz.

Adım adım gidecek olursak, önce kişi terbiye olması gerektiğinin farkına varmışsa onu tedavi edecek ilaç olan terbiyeye nasıl ulaşabilir, böyle bir şey için nasıl bir yol izlenmelidir? Bu noktada kişiye insan olduğunu hatırlatacak, hayata neden geldiğini ve nereye gideceğini öğrenip yaşayabileceği yegane şey, maneviyattır. Yani İslama yakınlaşmak, odaklanmak ve yaşayışını şekillendirmek. İslam, insan hayatını tümüyle şekillendiren bir dindir. İslam’ı doğru yaşamış olsak, hayatımız, çevremiz olumlu bir akışta ilerler. Terbiye konusunda insan üzerinden toplum terbiyesi gerçekleşmiş olur. Herkes kendi evinin önünü temizlerse bütün sokak temiz olur. Bu yüzden kendi terbiyemiz üzerinden ilerlememiz halinde insanın aslı tabiatını sağlamış oluruz. Bir çiçekle bahar olmaz ama her bahar bir çiçekle başlar. Bu yüzden önce kendimizi ilimle, maneviyatla yetiştirip Kur’an’da bahsedilen insan profilinde yaşamımızı güzelleştirmemiz gerekir.

⁵² Mektubat, 33. Mektup, s. 457.

MÜTENEVVİA:

Gezi:

Ahmet ÇAPKU

Bilecik - Söğüt

Ülkemiz bir tarih hazinesi. Hangi toprağa adım atılsa orada tarihî bir unsura rastlamak mümkün. İklimin çeşitliliğini, toprağın verimliliğini, insanların gönül zenginliğini göz önünde bulundurursak hazinenin derinliği daha iyi anlaşılır. Kars'ta otağını kurmuş Harakânî, Gazneli Mahmud'u Hint coğrafyasına yönlendirirken Selçuklular'a Anadolu ve Balkan coğrafyasını hedef göstermiş. Bu coğrafyanın İslamla mayalanmasının arka planında nice erenler/ermişler var. Horasan erenleri denilen bu yapı, bütün devlet-millet yapılanmalarının temelinde yer almış, buraları yurt tutanların benliklerini şekillendirmiş görünüyor. Mehmet Akif bu hususu şu beyitlerle ne güzel dile getirir: "Allah'a dayandım diye sen çıkma yataktan / Manâ-yı tevekkül bu mudur, hey gidi nâdân! / Ecdadını, zannetme asırlarca uyurdu / Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?" 'Eldeki yurdu'n coğrafyadan vatana dönüşmesi asırlarca bir yürüyüşün meyvesidir.

Söğüt, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ilk durağı olarak kabul edilir. Söğüt denilince Ertuğrul Gazi (v. ykl. 1280) ve Dursun Fakih ilk akla gelen isimlerdir. Ertuğrul Gazi, Osmanlı'nın kuruluşundaki ilk önemli isim. Oğlu Osman Gazi'ye 'vasiyet'inde, Şeyh Edebalî'ye (Hüseyin Hüsameddin veya İmadüddin Mustafa b. İbrahim b. İnac el-Kırşehirî) hangi nazarla bakmasını şu öğüdüyle ortaya koymuştur. "Bak Oğul! Beni kır, Şeyh Edebalî'yi kırma. O bizim, boyumuzun ışığıdır. Terazisi dirhem şaşmaz. Bana karşı gel, ona karşı gelme. Bana karşı gelirsen üzülür, inciririm. Ona karşı gelirsen gözlerim sana bakmaz, baksa da görmez olur. Sözümüz Edebalî için değil, senceğiz içindir. Bu dediklerimi vasiyetim say!" Öyle anlaşılıyor ki, her büyük devlet adamının yanında bir büyük mânâ erinin olması boşuna değil. Tarih bunun örnekleriyle doludur. Asker, maneviyatsız olmaz derler. Devlet yöneticilerinin 'terazisi şaşmayan' bir manâ eri ile hemrâh olması bu açıdan oldukça anlamlı. Ertuğrul Gazi'nin türbesinin iyi bir restorasyon görmesi yakın tarihte önce II. Abdülhamid döneminde olmuş. Bunu, türbenin girişindeki tarihi çeşmenin kitabesinden anlıyoruz. "Padişâh-ı bahr u berr sultân-ı İskender-siyer / Şehriyâr-ı dâd-güster Hazret-i Abdülhamîd / (...) Çâkeri Sâlik didi târih-i cevher-dârını / Eyledi seyyâl-i zemzem Hazret-i Sultan Hamîd" (Sene, H. 1304). Günümüzde çevre düzenlemesi daha iyi bir seviyeye taşınmış. Ertuğrul Gazi'nin kabrinin etrafı, evlatlarının dünyanın dört bucağında hüküm sürdüğü yerlerden getirilen küçük sandukalardaki topraklarla müzeyyen hale getirilmiş.

[Şeyh Edebalî]

[Ertuğrul Gazi türbesi]

Söğüt'e yakın muhkem konik bir tepede türbesi bulunan Dursun Fakih, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu dinî olarak ilk defa tescilleyen büyük bir Türk Bilginidir. Onun türbesinin bulunduğu muhit, hemen bütün ovaya/obaya hakim bir tepede, ezan ve tekbir sesleri ile bütün cihanı dolduracakmış gibi bir duruş sergiler. Onun bu hali bana, biraz ileride İznik'te yüksek bir tepede medfun bulunan Abdulvahap Sancaktarı'yi hatırlatır. Onlar bu haliyle adeta, vefatları sonrası bile bu yurdun gözcüsü, bekçisi olarak 'ben hep buradayım!' demektedirler. Dursun Fakih, (miladi) 28 Eylül 1299'da irad ettiği hutbesinin sonunda "Ya Rabb'el-Âlemîn! Osman Gazi Han'ın hanlığını ve sultanlığını mübarek eyle. Amin, amin, amin." diyerek Osmanlı'nın kuruluşunu ilan etmiştir. Söğüt coğrafyası dört mevsimin yaşandığı, Karadeniz-Marmara-İç Anadolu ikliminin aynı anda kendini gösterdiği, pekçok ürünün yetiştiği, yerine göre dağlık-taşlık, yerine göre mümbit arazilerin yer aldığı bir muhit. Bu durum, Türk ruhuna ne çok uygun düşer.

[Dursun Fakih türbesi]

Bilecik⁵³, 'kuruluşun ve kurtuluşun şehri' olarak tanıtılıyor. Yeni, dinamik, taze ruhlu bir devletin kuruluşu açısından hoş bir ifade. Moğol ve haçlı saldırılarından epey yorgun düşmüş, yıpranmış, yer yer psikolojisi çökmüş Anadolu insanının sığınağı, yurdu, geleceğe yönelik umutlarının yeşerdiği bir coğrafya olması itibarıyla önemli. Bilecik'te Şeyh Edebalî'nin (v. 726/1326) türbesinin bulunduğu yeri görünce insan, az önce ifade edilen hususu yerinde görerek inancını tazeliyor diyebilirim. Bugün için türbe olarak bilinen yer aslında bir zaviyedir. Mescid ve tevhidhâne'nin bulunduğu bu eski Ahî Zâviyesi, etrafa hakim bir tepeye kurulmuş. Öyle ki, bu tepeden doğu istikametine uzanan oba kuş bakışı göz hakimiyetine alınabiliyor. Etraf tepelerde şelaleler, yeşillikler içine serpiştirilmiş ve bugün için yalnız kalmış minareler yer alıyor. Gerçi eski mimaride minarelerin, mescitlerden uzak yapılmış olduğu ile ilgili bilgiler de vardır. Demek ki, ezan sesinin etrafa en iyi ulaştırılabileceği mekanlar minare yeri olarak tercih edilmiş. Edebalî Zâviyesi ilim ve irfan mektebi olarak vazife icra etmiş o dönemde ve Osmanlı'nın kuruluşunda. Su seslerine ezan seslerinin ve yılın belli dönemlerinde rüzgar seslerinin eşlik etmiş olduğu bir güzelim vadi. Ecdadımız bu ulu şahsiyetin bulunduğu muhiti, ahiret durağı olarak benimsemiş, tıpkı İstanbul'da Eyüp Sultan'ın bir mezarlıklar şehri olması gibi. Bu durum hem ona olan bağlılık ve mahabbetten hem de öteki dünyada yeniden dirilişte onlarla birlikte mahşere yürümek inancıyla ilgilidir. Demem o ki, eskiden insanlar, ahiret/kabir hayatında kimlerle komşu olacaklarını daha bu dünyada iken belirlerlerdi. Şeyh Edebalî ve muhiti, bunun güzel bir örneği olarak görünür bana. Aynı şekilde nasıl ki, Ankara'nın kalbi Hacı Bayram Veli ise Bilecik'in kalbi de Şeyh Edebalî'dir denilse yeridir.

Bosna-Hersek'in Buna nehri yanında Blagay Tekkesi nasıl ki, bir su kaynağının yanı başında kendine yer bulmuş ise aynı durum Edebalî Zâviyesi için de geçerlidir. Dört bir yanından su çağlayanları akan bu taşlık tepelik yerde, derviş ruhlu bir insanın gönlünün bütün derinlikleri ile Allah'ı arama sevdasını görmek isterim. Kendisiyle aynı çağda yaşadığı ve Bilecik'in biraz doğusunda Karacahisar/Eskişehir-Sivrihisar'da yaşadığı söylenen ve ancak bir eren/ermiş sözü olabilen; "Ne varlığa sevinirim / Ne yokluğa yerinirim / Aşkın ile övünürüm / Gel gör beni aşk neyledi!" şeklindeki Yunus Emre'nin feryadını, Edebalî Zâviyesi'nde de duymak mümkündür. "Allah, sevdiği kulunu sevdirmiş." Edebalî Zâviyesi'nin bu denli rağbet görmesi sanırım bu durumla ilgilidir. Nitekim zaviyenin hemen yanına Orhan Gazi Camii yaptırılmış ve böylece bir bütünlük temin edilmiş. Günümüzde aynı yerde Osmanlı Devleti padişahlarının hayat hikayelerinin rölyeflerle ve resimlerle sergilendiği bir tarih şeridi, insana kısa bir tarih gezisi yaşıyor.

⁵³ Eski adı Belekoma şeklindedir.

Kaynaklardaki bilgiler, Edebalî'nin dinî-aklî ilimlere dair tahsil gördüğünü, Vefâiye tarikatına intisap ettiğini, Ahî teşkilatı reisi olduğunu, Bilecik'e gelerek zâviye açtığını söyler. Dervişleri, âlimleri çok seven Osman Gazi, Edebalî ile tanışmış ve onun sohbetlerine devam etmiş. Meşhur anlatıya göre Osman Gazi, Edebalî zâviyesinde kaldığı bir gece, rüyasında şeyhin koynundan bir ay çıkıp kendi koynuna girdiğini, karnından bir ağaç çıkıp gölgesinin dünyayı tuttuğunu görmüş. Bunun üzerine Edebalî, Osman Gazi'ye, "Hak Teâlâ sana ve nesline padişahlık verdi. Mübarek olsun. Kızım Malhun (Bâlâ) Hatun da senin helalin oldu" diyerek ona hem dua eder hem de kızı ile evlendirir. Günümüzde Bâlâ Hatun ve annesi, Edebalî Zaviyesi'nin yanı başında türbede medfundur. Edebalî aslında o muhitin nice ihtiyaç sahiplerinin bir sığınağı olmuş, maddi ve manevi açıdan ihtiyacı olanların yardımına koşmuş bir büyük erendir. Kaynaklarda Osmanlı'nın ilk kadısı ve müftüsü olarak da kaydedilir.

...

Hz. Peygamber gündelik hayatında ticaretle uğraşır. Medine'ye hicret ettiğinde yaptığı ilk işlerden biri Medine Pazarı'nı kurmak oldu. Bunun oradaki yerleşik düzeni sarstığı bir gerçektir. Onun için Allah Rasûlü'ne düşmanlığın en önemli sebeplerinden biri, politik ve ekonomik yapı üzerine olmuştur. Mal, canın yongası kabul edilmiştir. Yongası olmayan ağaç nasıl ki, içten kurumaya başlarsa mal/para olmadan hayata tutunmak ve özellikle bir beylik/sultanlık/devlet kurmak hemen hiç mümkün değildir. Bunu Kınalızâde'nin 'adalet dairesi' isimli meşhur şiirinde görebilmek mümkündür. Meseleye bu açıdan bakılınca Edebalî'nin bir Ahi reisi olması göz önünde bulundurulursa, onun teşkilatçı akıncı ruhuna sahip olduğunu, kılıç ve kalem kullanmayı iyi bildiğini, ticaret ehli olduğunu anlamamız zor olmaz. Biz bu durumu, Bilecik'in yer adlarından bir ölçüde görebiliriz. Güvenlik, barınak, pazar ile ilgili ve önemli kişilere atfen verilmiş isimler çeşitli yerlerin adı olmuştur: İnhisar, Osmaneli⁵⁴, Pazaryeri, Gölpazarı, Yenipazar vd. Demek ki, Bilecik, ileride kurulacak Devlet-i Aliyye'nin çekirdek yapısının şekillendiği bir mekân olmuştur. Bu açıdan 'ulu çınar'ın kendinde kök saldığı ve cihanı tuttuğu yerin coğrafi yapısı, iklimi, insanının ruh mayası, dünya görüşü gibi nice hususu göz önünde tutmamız gerekir. Ben, Bilecik'i böyle görüyorum.

⁵⁴ Eski adı Lefke'dir. Osmaneli'de dokunan 'lefkeli bezi' meşhurdur.

Kübra GÜL

Dalâlet Halleri

Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de bize geçmişte birtakım toplulukların, peygamberlerin uyarılarına rağmen nefslerine uymayı tercih ettikleri için helak olduklarını anlatır. Bu helak olma sebeplerinin bir kısmı günümüz dünyasında da görürüz. Başta gelen sebeplerden biri; insanın Tanrı'yı reddedişi veya Tanrı'yı kabul edip "yok"muş gibi yaşayışıdır, denilebilir. İnsanların bir kısmı arzularına göre hareket etmeyi tercih eder. Bundan dolayı bu isteklerine uygun düşmeyen ne varsa reddetme, düşman olma eğiliminde olabilir. Dine inanmak, bu istekleri özgürce yerine getirememek, her istediğini yapamamak demek olduğu için, dine ve onu hatırlatan şeylere düşmanlık besleyebilirler.

Her insan mutlu ve huzurlu bir hayat arzu eder. Bu da tabii olarak hayatta bazı şeyleri sevmeyi veya nefret etmeyi beraberinde getirir. Ancak mutluluk ve huzur aynı gibi görünse de farklı kavramlardır. Hazlarını önceleyen insanlar genel olarak mutluluğu yakalamaya çalışır ve bunun için uğraşır; para, makam, şöhrat vb. Maddi refahı gelişmiş ülkeler, diğer ülkeler için birer cazibe merkezi olabiliyor. Bilimsel çalışmalarına, ekonomisine, maddi gelişmişliğine özenilen ülkelerdeki sözü edilen gelişmişlik unsurları diğerlerince alınmak istenirken onların ahlak ve kendilerine özgü değerlerine öykünme başlar. Söz konusu gelişmişlik hallerinin, kişiye/kişilere ileri seviyede bir özgüven, müstağnilik, töre ve tanrı tanımazlık gibi bir takım halleri getirmesi ihtimal dahilindedir. Bu durum, Kur'an'da helak oldukları anlatılan toplumların tarihinde görülebilir.

Günümüzün güncel tartışma konularından biri de lgbt denilen genel ahlaka aykırı tavidir. Aile kurumunu tehdit eden, neslin devamını tehlikeye atan, Allah'ın yasak ettiği bir durum söz konusudur. Allah'ın koyduğu toplumsal kanunların bilim ile teyit edilmeye ihtiyacı yoktur ancak belirtmek gerekir ki bilim adamları, hemcins ilgi duymanın doğuştan gelmediğini, tarafların kendi tercihleri olduğunu ifade etmektedir. İnsanlar hormonal sıkıntılar, hastalıklar yaşayabilirler. Hastalıkların tedavisi mümkündür. Neslimizi korumak için bu konuda aileleri bilinçlendirmek gerekir. Dileğimiz, bu tür hallerden nefsimizin ve neslimizin mahfuz olmasıdır.

Kitap Değerlendirmesi:

Kerime Firdevs EFE

Mustafa Satı Bey ve *Fenn-i Terbiye'si*

"Mektepler milletlerin mâzîsini aks, halini temsil, âtîsini ihzâr eder."

-Mustafa Satı Bey-

Satı Bey 1880-1968 yılları arası yaşamıştır. Eğitimci ve aynı zamanda siyasetçi olan Mustafa Satı Bey Yemen'de doğmuş, Bağdat'ta vefat etmiştir. İttihat ve Terakki'ye destek vermiş ve 1919'a kadar Osmanlılık akımı, ardından Arap milliyetçiliği taraftarlığı ile tanınmıştır. Kendisi pedagojiye dair ilk kitap niteliği taşıyan *Fenn-i Terbiye* adlı eseri kaleme almıştır. Çalışma üç bölümde sunulmuştur. Birinci bölümde Terbiye-i Bedeniye, ikinci bölümde Terbiye-i Fikriye, üçüncü bölümde ise Terbiye-i Ahlakiye başlıkları yer almıştır. Bu eser manevi ordular hükmünde olan muallimlerin ve talebelerin en büyük ihtiyacı olan terbiye meselesinin halledilmesi amacıyla yazılmıştır.

Medhal kısmında yazar ufak bir giriş niteliğinde terbiye hususuna değinmiştir. Bir çekirdeğin toprağa atılıp filizlenmesi gibi her bir çocuğun farklı bir büyüme sonucu terbiye ile filizlendiği örneğini vermektedir. Yazarın etkileyici bir örnek ile başlaması terbiye meselesini çocuklarda çok önemsediyini belli etmektedir denilebilir. Terbiye hususunda Eflatun'dan Kant'a, Spencer'dan Gazzâlî'ye kadar birçok düşünürün tanımlamalarına yer vermiştir. Yazar bu açıdan geniş bir literatürle yirmiye yakın düşünürün kavramsal çalışmasından yararlanmıştır. Bu tanımlamaların kimi hedefi, kimi yöntemi üzerinde dursa da birbirinden gayri tanımlar değildir. Bir başka konu olan terbiyenin hâsıl olduğu alanlar için yazar ilk önce aileyi zikretmektedir. Ardından mektep, muhit ve nefisten bahsetmeyi ihmal etmez.

Birinci bölüm olan **Terbiye-i Bedeniye**'de "*beden terbiyesinin gaye ve ehemmiyeti*"ni anlatan bir başlık bulunmaktadır. Çocukların terbiyesinden önce anne ve baba, kendi sıhhatine ve kuvvetine ehemmiyet vermelidir. Gıda, beden sağlığı için olmazsa olmaz niteliktedir. Yemeklerin besleyici olması gerekir. Çocukların odalarında saf hava almaları için pencereden teneffüs imkanı sağlanmalıdır. Çocuklar hareketli olmalı, hallerinde sessizlik endişe vericidir. Çocuklar için önemli olan bir başka konu temizliktir. Giydikleri kıyafetlerin bedeni muhafaza edip ağır olmaması da önemlidir. "*Terbiye-i bedeni ve mektep*" başlığında

anlatılanlar şu şekildedir: Uzun süre mektepte ders gören çocuklar mektebin havasından, ışığandan, rahlelerin şeklinden etkilenirler. Mektep çocuklara ailede gördüğü zararları da hafifletme fırsatı sunabilir. “*Terbiye-i bedeniye ve mektep binaları*” başlığında ise şu meseleler ele alınır: Mektep binalarının rutubetli olmaması gerekir. Tahta ve levhalar yerli yerinde olup ders sırasında dersliklere ışık ne az ne de çok girmelidir. Duvar renkleri ne çok koyu ne de çok parlak olmalıdır. Bahçe bütün çocukların rahatça dolaşabileceği genişlikte olmalıdır. “*Ders rahleleri*” için; çocukların azaları ve kemikleri açısından ders rahleleri büyük önem taşır. Masalar, çocuğun dik pozisyonda rahatlıkla ders dinleyebilecekleri vaziyette olmalıdır. Bir rahlede ikiden fazla çocuk olmamalıdır. Aksi halde bu durum zahmet çekmelerine sebep olabilir. “*Takayyüdat-ı sıhhiye*” başlığında mektepteki soba kullanımından temizliğe, mektebe aşısız çocuk almamaktan çocukların yaşlarına kadar meseleler zikredilir. Mektebin çok sıcakken tatil olması, çocukların teneffüste çalışmalarının yasaklanması ve temizlik harici hareketlerde bulunan çocukların münasip bir dille uyarılması ele alınır. “*Riyazat-ı bedeniye*” başlığında şu ifadeler mevcuttur: Oyun, spor ve jimnastik beden riyazatı için esastır. Riyazat ve idmanlar bedene zindelik verir, az kuvvetle çok iş yapmaya yarar sağlar. Ahlak üzerine de tesir eden riyazat çocukları tevhid-i hareket ile cesur ve müteyakkız hale getirir. Çocuklar oyun oynamayı sever ve oyun oynarken kendilerine bir anne-baba şefkatiyle yaklaşılmasını arzu ederler. Jimnastik, sağlamlık, düzen ve terbiyeyi sağlar. Bunların dışında el işleri ve musiki de birer beden-i riyazattır.

İkinci bölüm olan **Terbiye-i Fikriye**'de “*fikir terbiyesinin gaye ve ehemmiyeti*” başlığında fikrin terbiyesiyle iyi anlamak, iyi öğrenmek ve iyi düşünmek esastır. Muhakeme yeteneği terbiye-i fikriye ile genişleyip kişiye isabet, istikamet ve sürat kazandırır. İnsana malumat verilirken malumatı kullanmak için usul de öğretmek gerekir. Terbiye-i fikriyenin önemi hayat için tefekkür kazandırması ve fiillerde terbiye-i ahlakıyeye de katkı sağlamasındandır. Herkese malumat-ı umumiye ve terbiye-i esasiye verildikten sonra hususi anlamda kişiye de terbiye-i meslekiye verilmelidir. “*Ittıla-i harici ve ihtisas*” adlı bölüm beş duyu organımızın havasları olan görme, duyma, dokunma, tatma ve işitmenin izahı ile başlar. Bu havasların birbirini desteklemesi, birbirine yardım etmesini anlatmak ile devam eder. Gözümüzün bir yere kadar görmesi gibi havaslarımız sınırlıdır. Görmemiz ışığın şiddeti ve rengine, işitemiz sesin perde ve şiddetine, tat alma duyumuz ise sıcaklık, baskı ve temasa bağlıdır. Her bir uzvun algılaması kişinin tecrübelerine göre değişmektedir. Bu havasların terbiyesi çok önemlidir. Zira malumatın başlıca kaynağı odur. “*Ittıla-i batini ve idrak*” başlığı altında yazar şu hususlara değinmiştir: Malumatlarımızın bir kısmı iç dünyamızın ve nefsimizin haline göredir. İstidatlarımız ve ahlakımız da bu halin bir yansımasıdır. Çocuklarda batini fikirler pek sınırlıdır. İdrak, hız ve itiyat gibi batini hasseler dikkat tesiri ile artar. Eski düşüncelerimizle bir kişinin söz ve davranışları hakkında güzel ya da güzel değil şeklinde bir değerlendirmemiz olmuş olur. Çocukları küçüklüklerinden itibaren korku ile eğitmek yanlıştır çünkü batini fikirlerin kötülüğü çocukluk dönemiyle bir ölçüde bağlantılıdır.

Mürebberler bir yandan talebelerini bir yandan da kendilerini tetkike çalışmalıdır. Fikirlerin ve hislerin tahlil edilmesi lisan ile olur. Bu açıdan idrakin terbiyesinde lisan, karşılıklı konuşma ve kitabet dersleri önemlidir. “*Hıfz ve tahattur*” ezberlemek ve hatırlamak hayatımızın devamı için vazgeçilmezdir. Bir şeyin sürati, sühuleti, metaneti kişiden kişiye göre değişmektedir. Hatıraları hayallerle karıştırmamak elzemdir. Fikirlerin tekrarı hatırlamayı ve hafızayı güçlendirirken asabi tabiatlı kişilerin, tütün ve alkol kullananların ya da havanın bozuk olmasının hafızayı azaltıcı yönü vardır. Çocukların meraklarını çekmek, her ders öncesi bir önceki dersin tekrarını yapmak önemlidir. Dersleri fazla uzatmamalı, çocukların anlayacağı

şekilde konuları anlatmalıyız. *“Terabut ve teselsül-i efkar”* adıyla yer alan başlıkta izah edilmiştir ki; bir şeyin parçası bütünü, sebebi sonucunu, alameti aslını hatırlatır. Zihin daldan dala atlıyor gibi görünür ancak gerçekte böyle değildir, silsiledeki halkaların vasıtası belirgin olmadığından böyle görünür. Her fikir zihinde farklı fikirler uyandırabilir. Yalnız fikirler değil heyecanlanma, elem gibi hisler de uyanır. Netice itibarıyla duygu, düşünce ve davranışlarımız arasındaki bağ tabiat-ı fikriyemizi ve ahlakımızı belirler.

“Tahayyül” eşya hakkında ya da daha evvel görülmedik şeylerin zihinde cisimleştirilmiş haline denir. Tahayyül adeta imalat için model vazifesi görür, tahayyülle birlikte ahlaken kişide meyl-i teali ve ümid-i terakki olur. Faydaları olduğu kadar zararları da olabilir. Vehimler, muhal emeller gibi... Bu açıdan dengeli olma hali tahayyülde çok önemlidir. Masallar, coğrafya, tarih, el işleri gibi derslerle çocukların muhayyilelerini ikaz etmek ve fenn-i bilgilerle muhakeme yeteneklerini geliştirmek terbiye-i fikriyedir. *“Tecrid ve tamim”* bizlere şunları sunmaktadır: Hariçte bir fert halinde bulunmayan, soyut düşüncelere mücerret denir. Müstakilen tasavvur etmeye tecrid adı verilir. Tamim ise genelge, genelleştirme demektir. Bir fikir ne kadar kapsayıcıysa o kadar genele hitap eder. Yani tamimin derecesi şumulün derecesiyle bağlantılıdır. Tecrid için malumatı muhakemeye, karşılaştırmaya ve sınıflandırmaya yol açtığı söylenebilir. Bu açıdan tekellüm, riyaziyat ve mantık tecrit ürünüdür. Tamim muhakemeyi ve ezberi kolaylaştırır. *“Hüküm ve muhakeme”* Aralarında bir münasebet oluşturulan iki fikrin tasavvur ve tasdik edilmesine hüküm denir. Bilgiler hükümlerden oluşur. Fikirler bir hükme dahil değilse ilimler oluşmamaktadır. Bilinenden bilinmeyi bulma, davanın ispatı, olayların sebepleri hep muhakeme sayesinde olur. Muhakeme bütünden parçaya, parçadan bütüne bir de kıyas yöntemiyle yapılır.

Fikrin terbiyesinde hatalı hükümlerin temizlenmesi ve delil içeren hükümlere merak celp edilmesi önemlidir. Riyaziyat ve lisan dersleriyle muhakeme filizlenir. Direkt cevapları söyleyerek çocuklara buldurmaya çalışmakta muhakeme kabiliyetini arttırmaya yardımcıdır. *“Akıl ve mantık”* başlığındaki ifadeler şöyledir: Sınırlı tesiratomıza rağmen umumi şeyleri idrak etmeye çalışıyoruz, bunu da akıl ile ilişkilendiriyoruz. İlişkilendirdiğimiz bu akıl, mantıki çerçevede kendini göstermelidir. Çocuklara mantık öğretmek için bunun ilmini değil, mantıki muhakeme itiyadı oluşturulmaya çalışılmalıdır. *“Lisan ve nutuk”* kısmında bahsedilenler: Kelimeler zihnimizde fikirler ile irtibatlıdır. Lisan fikirleri ifade etmekle birlikte onların terakkiyatına da katkı sağlar. Lisanın düşünce ile irtibatına baktığımızda karşımıza nutuk kelimesi çıkar. Lisanın düşünülmesi, kendi kendine konuşmayı, onun açıktan söylenmesi ise nutka tekabül eder. Lisan fikirlere şahsiyet kazandırdığında kötü sonuçlar da doğurabilir. Çocuklarda lisanın mükemmeliyetine çok çalışmalıdır. Nutuk için konuşma alıştırmaları sıklaştırılmalıdır. *“Dikkat”* adlı başlığı kaleme alan yazarın sözleri şu şekildedir: Dikkat, nazar-ı idraki zihin üzerinde merkezi konuma getirmektir. Bu bazen ihtiyari bazen de gayr-ı ihtiyari olur. Eşyaya dikkat eden çok, zihniyata dikkat eden azdır. Maddi ve manevi acılar dikkatin toparlanmasını zorlaştırır. Muallimler talebelerin derslerde dikkatini dağıtacak şeylerle ilgilenmelerini engellemelidir. Derslerde verilen aralar, dikkat için önemlidir.

Üçüncü bölüm olan **Terbiye-i Ahlakiye**'de *“ahlaki terbiyenin gaye ve ehemmiyeti”* adlı bir kısım mevcuttur: İnsanın kendisine ve diğer insanların saadet ve kemaline sebep olacak huyların oluşturması gayelenir. Fiillerimizde ihtiyar, ihtiras ve itiyat mühim rol oynar. İhtiyar ve ihtiras bir kişide varsa itiyat peşinden gelecektir. Fikirler ve hisler ihtiyarı netice verir. Terbiye-i ahlakta beden ve zekanın kötü yolda kullanılmasına mani olunmuş olduğundan bu durum fevkalade ehemmiyetlidir. *“Hissiyat ve temayülât”* başlığı bulunan bu bölümde şu ifadeler yer alır: Hissiyat, hayattaki fiillerimize, fikir ve muhakemelerimize, irademize tesir

eder. İnsanı hislendiren şeyler daha derin iz bırakır. Haz ve elem iki zıt duygu olup maddi-manevi neticeleri beraberinde getirebilmektedir. Temayüle meyilli olan faaliyet hazzı, muhalif olan faaliyet ise elemi gösterir. Herkesin temayül ettiği fiiller başkadır. Bu fiiller tasavvur edildiği ve yapılmaya fırsat bulunduğu anda arzu şeklinde karşımıza çıkar, bir maniye uğrarsa da elem olarak belirir. Maddi temayülde bekaya ve tenasüle meyiletmek vardı. Şahsi temayülde haz ve faaliyete meyl ile nefis sevgisi bulunur. Temayülat-ı içtimaiyyede taklit ve alakaya meyl ile aileye, vatana, meslektaşına muhabbet sayılabilir. Temayülat-ı aliye ise hakikat, iyilik, fazilet ve din sevgisi ile ifade edilebilir.

Çocuklarda evvela maddi ve şahsi temayül, ardından içtimai, sonrasında ise temayülat-ı aliye görülür. *“Terbiye-i temayülat ve hissiyat”* başlığında ise şöyle denmektedir: Mürebbiyeler her bir şahsın temayülünün görüp ona uygun terbiyeye mecburdurlar. Bazı temayüller arttırılmalı, bazıları hafifletilmeli, bazıları ise istikamete sevk edilmelidir. Kötü temayüllere fırsat verilmemeli, iyi temayüller sık sık anılmalıdır. Elemlere tahammül etmeye, manevi zevklerin tercih edilmesine çocuklar alıştırmalıdır. Aile muhabbeti sosyal temayüllerin esasıdır, buna çok önem verilmelidir. Faziletlerin sevgisine ahlakın en yüksek amili olması hasebiyle takviyeye çalışılmalıdır. *“İrade ve ihtiyar”* kısmında yazar özetle şöyle der: Fiil-i iradede dört aşama vardır: Tasavvur, istişare, karar ve icra. Bu aşamalar bazen süratli olup bazen uzayabilmektedir. İradede sürat, şiddet ve metanet vasıflarından söz edilmektedir. Kararın çabuk verilmesi sürat; çabuk icra edilmesi şiddet, icra esnasında ortaya çıkacak manilere mukavemet göstermeye ise metanet denir. İrade fikirler üzerine doğrudan tesirlidir. Hissiyat ve dikkat üzerine de tesir ettiği söylenir. Fikrin, hissin ve beden kabiliyeti iradenin kuvvetiyle bağlantılıdır. Çocuklarda his ve fikirlerin teşekkülüyle irade başlar. Terbiye ediciler çocukların iradelerini kuvvetlendirmek için nümune-i imtisal göstermeli, emir, nehiy ve nasihati elden bırakmamalı, bedeni takviye etmeyi ihmal etmemeli ve iradeyi felce uğratan his ve fikirleri izale etmelidirler.

“İtiyad” adlı bir başlıkla terbiye-i ahlakiye bölümü devam etmektedir: Tekerrür hassasiyeti izale eder ancak hassasiyeti bilinçli bir biçimde koruma durumuna itiyat denir. Çocuklara beden, fikren ve ahlaken iyi itiyatlar kazandırıp, fena hallerin itiyat haline gelmesine engel olunmalıdır. Çocukların izzet-i nefsinin rencide etmemeye özen gösterilmelidir. *“Seciye”* kısmında izah edilenler şöyledir: Seciyeyi kısaca bünye ve mizaç olarak tanımlayabiliriz. Seciye manevi sahayı tanımlar, sima birbirinin aynı olmadığı gibi seciye de farklılık gösterir. Simada benzerlik olduğu gibi seciyede de benzerlik olabilir. Faaliyetlerin meyli seciyeyi teşkil eder. Bu temayüllerin şekil ve şiddetine göre seciyeler belirlenir. Bu açıdan kimi hassas, kimi lakayt, kimi tereddütlü, kimi de melankolik olmaktadır. Bunların belirlenmesi farklı zaman ve farklı hallere bağlıdır. Mürebbiler çocukların seciyelerini tayin edip ona göre bir tesir yolu bulmalıdırlar. Çocuklara dengeli ve sağlam bir seciye kazandırmalıdırlar. Bunun için çocukların fikir, his ve iradesini denge gözeterek terbiye etmelidirler.

“Vicdan” terbiye-i ahlakiyenin son kısmıdır ve bu kısımda şu ifadeler yer alır: Vicdan kalbimize iyilik yaptığımızda gelen ferahlık, fenalık yaptığımızda gelen azap verici şey olarak bilinir. Vicdan akıl, his ve iradeden başka bir şey değildir. Aklın iyilik ve fenalık zamanlarında verdiği hüküm vicdan ile alakalıdır. Vicdan azabı ya da vicdanın inşirahı ile yapılan fiillerden duyulan elem ve haz hislerinin varlığı söz konusudur. Çocuklar yetişkinlerin kendilerine fena dediği şeyi fena, iyi dediği şeyi de iyi olarak alırlar, zamanla bu değişir. Kavimden kavme ve fertten ferde göre vicdanın telakkisi değişir. Ahlakın en önemli teyidi vicdandır denilebilir.

Çocuklara arada sırada vicdanları ile karşı karşıya kalacağı ortamlar hazırlamak, hayır hakkında açık fikirler vermek ve onlarda bu hayra karşı muhabbet oluşturmak elzemdir.

Satı Bey'in eserleriyle ilgili Hatice Başar'ın "*Satı Bey'in Eğitim İle İlgili Görüşleri*" adlı yüksek lisans tezi, Fatma Çil'in "*Satı Bey'in Hayatı, Eserleri ve Türk Eğitimine Katkıları*" adlı yüksek lisans tezi vardır. Hassaten terbiye konusuyla alakalı Mehmet Volkan Şahin'in "*Satı Bey'in Terbiye Mecmuasının Eğitimsel Açıdan İncelenmesi*" adlı yüksek lisans tezi görünmektedir. Üç bölümden oluşan *Fenn-i Terbiye* kitabının her bölümü tanım, izah ve mürebbilerin çocuklara bu konu ile ilgili yapması gereken tutum ve davranışları sunduğunu görmekteyiz. İşlenen konulardan genel itibariyle beden, fikir ve ahlakın terbiyesiyle birlikte çocuklarda ilmin terbiyesi ortaya çıkacağı yazarın söylemek istediği bir durumdur. Bu açıdan eser, her bölümün tek tek incelenmesi gerek örneklerle zenginleştirilmesi gerekse tanımların genişletilip açıklanması bakımından mühim bir eserdir. Her bir konu önem sırasına göre, terbiye edilecek çocukların durumunu göz önünde bulundurarak hassasiyetle yazılmıştır. Yazar bizde yorumları ve fikirleri bakımından isabetli cümleler kurduğu kanaati oluşturur. Kitabın dili dönemine uygun olarak Osmanlı Türkçesinde yer alan kelimeler kullanılarak yazılmıştır ki, bu da günümüz okuyucularını zorlayabilir. Ancak Osmanlı Türkçesine hâkim ve bu hususta kelime bilgisine sahip olan insanlar rahatlıkla bu eseri okuyabilir. Bunda kitabın akıcı olmasının payı büyüktür kanaatindiyim. Genel itibariyle kitaptaki fikirler ve olaylar bağlamına uygun bir şekilde sunulmuş ve mürebbiler için hazır bilgi niteliği taşımaktadır.

Deneme:

Halide YENEN

Kendime Mektuplar -I-

8 Mayıs 2012

Sevgili,

Özledim seni. Onlarca yılı aşır sana ulaşabilir miyim, bilmiyorum ama deneyebilirim. Zamanı geriye sarıp seni orada öylece bıraktığım yere tekrar dönemem ama bugüne gelmen için elinden tutabilirim. Ben tekrar çocuk olamam ama sen büyüyebilirsin. Sana ulaşmak için eskimeyen haberleşme vasıtasını seçtim. Bu mektuplar sana.

Sevgili,

Seni bekledim bu gece yine. Kuru toprağın yağmuru beklemesi gibi bekledim. İrmakların çağlayışı gibi aktım geçmişin vadilerinden. Gelmedin. Herşey herşeyi terk ediyor, parça parça oluyor yürekler. Toprak, hava, su, ateş; kendine dönüştürüyor parçalanmış her şeyi.

Şimdi bu akşam vakti Alaaddin çay bahçesinden şehri seyredirken uzakta titreyen ışığa takıldı gözlerim. Her taraf taş eski Mardin'de, kiremit rengi taşlar. Her taraf ova, sonsuz hedeflemiş gibi ufka dayanmış. Sis, daha gizemli yapıyor şehri.

Mardin'in yıldızlı gecelerini hatırlar mısın? Nasıl da berrak olurdu gökyüzü ve nasıl da serin olurdu o sıcak yaz aylarında geceleri damların üstü. Gündüzleri bunalırdık evin içinde. Tavandaki asılı pervanenin yaptığı iş sıcak havayı dolaştırmaktı odanın içinde. Bugün enva-i çeşitiyle en ücra yerleşim yerlerine ulaşan, sokakları bile serinleten klimalar o zamanlar var mıydı, hiç hatırlamıyorum. Akşamı dört gözle beklerdik. O kısacık yaz geceleri, sıcaktan bunalmış bedenlerimize vaha gibi gelirdi. Alışkın değildik, yabancıydık bu iklimin. Yayla havasını soluduğumuz küçük kasabamızdan kalkıp gelmiştik işte buralara.

Eski Mardin evleri taştan yapılmıştı ve serin olurdu içi. Ama bu betonarme yapılar, beton gibiydiler; anlamıyorlardı insanın ruh hallerinden. Oysa taş, toprak sayılırdı. Hem aralarındaki siva da topraktı. Bir yakınlık kurabiliyorduk.

Evlerin üzeri düz beton olurdu burada. Dam derdik. Herkes çoluk çocuk serilirdi damların üstüne. Çardağımız vardı ahşaptan. Onun üzerine uzanır, karanlığın içerisinden gökyüzüne bir yol bulurduk. Kocaman görünürdü yıldızlar; elimizi uzatsak tutacak kadar yakındı sanki; pırıl pırıl süslerlerdi gökyüzünü. Kutup yıldızını göstermiştin bana. "Bak" diyordun, "şu Büyükayı takımyıldızını görüyor musun, onun sonunda parlak iki yıldız var. O iki yıldız arasındaki mesafenin beş katı kadar ilerliyoruz ve Küçükayı takımyıldızının en parlak yıldızına ulaşıyoruz. İşte, tam şurada." Kuzeyi gösteren bu parlak gökcisminin hiç yer değiştirmedini de öğrenmiştim senden. Gökyüzündeki trafik işaretiydi o. Tarih boyunca yön göstermiş yolunu kaybetmesin diye seyyahlar. Hiç gitmemiş bir yere.

Şimdi senin yokluğunda o parlak yıldızı arıyorum bu gece gökyüzünde. Bulutlar biraz dağılsa görebileceğim onu ama dağılmıyor işte. Birazdan yağmur bırakacaklar belli ki, yeryüzüne. Ama onun orada olduğunu biliyorum senin nerede olduğunu bildiğim gibi. Her ikinizle de aramda zamandan ve mekandan mesafeler var. Her ikinizi de özlüyorum.